

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості

**ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ МИКОЛИ ГУСОВСЬКОГО
У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
студентки II курсу магістратури
освітньої програми
«Українська філологія та західноєвропейська мова»
спеціальність 035 Філологія
Анна Дмитрівна ЛИЗУНОВА
Науковий керівник:
д. філол. н., проф. Оксана СЛІПУШКО

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри історії української літератури, теорії літератури
і літературної творчості
протокол №10 від «16» квітня 2024 року
завідувач кафедри _____ (підпис)
д. філол. н., проф. Оксана СЛІПУШКО

КИЇВ
2024

Анотація

Дослідження присвячене життєвому і творчому шляху Миколи Гусовського, поета межової ідентичності епохи Ренесансу, та його впливу на українську та білоруську літературу.

Мета роботи полягає в розкритті поняття "межова ідентичність" в українській літературі того часу через аналіз творчості Гусовського та його поеми "Пісня про зубра".

Дослідження включає аналіз життєвого та творчого шляху поета, осмислення його ідейних переконань, а також аналіз проблематики твору та його символічних образів. Робота демонструє спільність українського та білоруського світогляду в епоху Ренесансу та важливість цього аспекту для розуміння культурного контексту того часу.

Дослідження має практичне значення для вивчення літературних процесів епохи Ренесансу, а також може служити основою для подальших наукових досліджень, шкільних та університетських занять, а також для створення науково-популярних матеріалів та фільмів з метою популяризації культурної спадщини.

Ключові слова: Микола Гусовський, межова ідентичність, Ренесанс, українська література, білоруська література, поема "Пісня про зубра", символізм, християнство, природа, культурний контекст, аналіз творчості, ідейність, культурна спадщина, науково-популярні фільми.

Annotation

The study is devoted to the life and work of Mykola Husovskyi, a poet of border identity of the Renaissance, and his influence on Ukrainian and Belarusian literature.

The aim of the work is to reveal the concept of "border identity" in Ukrainian literature of that time through the analysis of Husovskyi's work and his poem "The Song of the Bison".

The study includes an analysis of the poet's life and work, an understanding of his ideological beliefs, as well as an analysis of the work's themes and symbolic images. The work demonstrates the commonality of the Ukrainian and Belarusian worldviews in the Renaissance and the importance of this aspect for understanding the cultural context of that time.

The research is of practical importance for the study of literary processes of the Renaissance, and can also serve as a basis for further scientific research, school and university classes, as well as for the creation of popular science materials and films to promote cultural heritage.

Keywords: Mykola Husovskyi, border identity, Renaissance, Ukrainian literature, Belarusian literature, the poem "Song of the Bison", symbolism, Christianity, nature, cultural context, analysis of creativity, ideology, cultural heritage, popular science films.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. МИКОЛА ГУСОВСЬКИЙ ЯК ПИСЬМЕННИК МЕЖОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
1.1. Поняття межової ідентичності в історії української літератури епохи Ренесансу	9
1.2. Микола Гусовський: життя і творчий доробок поета	14
РОЗДІЛ 2. СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ПОЕМИ МИКОЛИ ГУСОВСЬКОГО "ПІСНЯ ПРО ЗУБРА"	
2.1. Природа поліського краю як об'єднавчий елемент.....	22
2.2. Образ зубра як символ ренесансної роксоланської особистості.....	26
2.3. Образ ідеального правителя: порівняльна характеристика українських і білоруських концепцій	31
2.4. Національні традиції та вірування як головний чинник формування спільного україно-білоруського світогляду	37
2.5. Захист християнського світу від ворогів – основна проблема епохи Ренесансу	40
РОЗДІЛ 3. ЖИТТЯ І ТВОРЧИЙ ДОРОБОК МИКОЛИ ГУСОВСЬКОГО В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ	45
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Життєвим і творчим шляхом Миколи Гусовського – поета межової ідентичності епохи Ренесансу, україно-білоруського митця – цікавилося безліч дослідників давньої літератури. Наукові доробки В. Дорошкевича, Я.Порецького, В. Литвинова, В. Шевчука, А. Содомори, О. Сліпушко, Л.Овдійчук, М. Трофимука, Ж. Некрашевіч-Кароткої, О. Мальчевського, О.Бунчукової – яскраве тому свідчення. Літературознавці звертали особливу увагу на причини написання поеми «Пісня про зубра», на тематику та проблематику твору, вивчали художні особливості тексту, досліджували його структуру, стиль і мовні засоби, по-різному трактували образ зубра.

Ми ж перед собою поставили дещо іншу **мету роботи**: довести, що український літературний Ренесанс представлений творчістю письменників межової ідентичності; на матеріалі поеми «Пісня про зубра» довести, що світоглядна позиція Миколи Гусовського є відображенням україно-білоруського сприйняття життя; довести, що на теренах України та Білорусі популяризують творчий спадок поета.

Мета роботи зумовлює виконання таких завдань:

- ґрунтовно розкрити поняття межової ідентичності в українській літературі епохи Ренесансу;
- вивчити життєвий і творчий шлях Миколи Гусовського, зрозуміти його ідейні переконання та світоглядну позицію;
- простежити, які саме проблеми порушено в поемі «Пісня про зубра»;
- розглянути описи природи поліського краю, віднайти в них спільне україно-білоруське бачення краси світу;
- розкрити феномен образу зубра;
- дослідити образ ідеального правителя, провести паралелі між постаттю Вітовта Великого та киево-руськими князями, віднайти подібні риси;

- звернути увагу на християнську модель мислення Миколи Гусовського, довести, що віра є головним об'єднавчим чинником;
- відслідкувати, яке місце займає роксоланський народ серед захисників християнського світу;
- проаналізувати документальні, художні та мультиплікаційні фільми, присвячені постаті Миколи Гусовського та його творчому доробку;
- довести, що поема «Пісня про зубра» є унікальним доказом межової україно-білоруської світоглядної позиції.

Отже, **актуальність роботи** полягає в розкритті поняття «межова ідентичність» в українській літературі епохи Ренесансу на прикладі творчої спадщини Миколи Гусовського; у вивченні поеми «Пісня про зубра», яка відображає спільну україно-білоруську світоглядну систему; у доведенні, що в епоху Ренесансу український та білоруський народи усвідомлювали себе одним цілим, тому мали однаковий спосіб мислення.

Об'єкт дослідження: біографія Миколи Гусовського; поема «Пісня про зубра»; науково-популярний фільм «Микола Гусовський: народжений знову» Ігоря Позняка; науково-популярний сюжет «1523 рік. Микола Гусовський пише поему «Пісня про зубра» в рамках освітнього проекту «Тисячоліття: Білорусь у нефантастичних історіях»; науково-популярний сюжет ««Пісня про зубра». Микола Гусовський» у рамках освітнього проекту «Історія під знаком гонитви»; науково-популярний сюжет «Видатні білоруси. Микола Гусовський»; науково-популярний сюжет «Назад у майбутнє. Білоруська історія. Rank-версія»; кінострічка С. Тиртишина «Пісня про зубра»; мультиплікаційна стрічка «Пісня про зубра».

Предмет дослідження: авторське сприйняття природи поліського краю, тлумачення символічного образу зубра, розуміння образу ідеального правителя, потрактування християнської віри та розкриття теми захисту християнського

світу від ворогів, у яких простежується спільна україно-білоруська світоглядна позиція.

Методи дослідження:

- **теоретичні:** вивчення та аналіз наукової літератури (монографій, статей), науково-популярних, художніх та мультиплікаційних фільмів, які відповідають темі дослідження;
- **практичні:** опрацювання фондів Ірпінської міської бібліотеки, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Наукова новизна полягає в тому, що на основі життєвого і творчого шляху Миколи Гусовського вперше детально розкрито поняття межової ідентичності в історії української літератури епохи Ренесансу; на матеріалі поеми «Пісня про зубра» вперше доведено спільність україно-білоруського світогляду в епоху Ренесансу; уперше ґрунтовно розглянуто головні образи твору; проаналізовано зображення природи поліського краю як об'єднаного елемента; розкрито символічний образ зубра; уперше проведено чіткі паралелі між ідейними позиціями Миколи Гусовського та інших письменників давньої української літератури; уперше структуровано відомості про науково-популярні, художні й мультиплікаційні фільми, що популяризують постать Миколи Гусовського та його творчий доробок.

Апробація роботи: дослідження з вивченої теми були представлені на XVI Відкритих Мележівських читаннях, що проводилися на базі Гімназії № 36 міста Гомеля імені І. Мележа в 2018 році, на Міждисциплінарній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна 2019», матеріали роботи були надіслані до друку у «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика».

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані в подальшому вивченні творчості Миколи Гусовського як представника україно-білоруської межової ідентичності епохи Ренесансу, у проведенні шкільних уроків, університетських семінарів, спецкурсів, факультативів, у роботі літературних гуртків. Результати роботи можуть бути застосовані для написання наукових статей, робіт, монографій. На основі проведеного дослідження можна створювати науково-популярні телесюжети, документальні та художні фільми з метою популяризації української літератури епохи Ренесансу, зокрема постаті Миколи Гусовського та його творчого доробку.

РОЗДІЛ 1. МИКОЛА ГУСОВСЬКИЙ ЯК ПИСЬМЕННИК МЕЖОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Поняття межової ідентичності в історії української літератури епохи Ренесансу

Занепад Галицько-Волинського князівства дав поштовх до епохальних змін: русько-українська держава, яка раніше відігравала вирішальну роль у культурних і соціально-економічних подіях, яка була чи не найсильнішою та найважливішою в Східній Європі, опинилася на маргінесах. Її землі вже не становили єдине політичне ціле й на довгий час перейшли під владу сусідніх країн, що стрімко розмивалися: Литви, Польщі, Московії. Такі кардинальні зрушення вплинули й на становище русько-української культури та літератури. Розгорілася боротьба за збереження самобутності. Слушною є заувага Ореста Субтельного про те, що поневолені русини-українці *«неодноразово зазнавали спроб асиміляції панівною культурою»* [47, с. 88].

Яким би скрутним становище не було під утисками з боку Великого князівства Литовського й Королівства Польського, не можна заперечити той факт, що саме ці дві держави наблизили українців до європейської культури. У XV-XVI століттях Польща переживала сплеск у літературній та науковій сферах, жила творчою енергією ренесансної Європи, засвоювала нову думку. Українські митці також відчували зрушення, незвичні віяння й прагнули гармонійно влитися у світовий потік.

Кордони між країнами стиралися, різні, колись віддалені культури вступали в діалог. Люди, що прагнули здобути освіту, легко могли мігрувати з одного навчального закладу в інший, аби отримати нові знання й поділитися власним досвідом. Погоджуємося з тезою Д. Чижевського: *«Ренесанс – одна з найрішучіших змін в історії духовного життя Європи»* [59, с. 220], - адже саме в цей час суспільство повертається до спільної для всіх мови – латини – і

відроджує античні знання, тобто рухається в одному напрямку, плекає спільні ідеали.

На теренах тогочасної України надзвичайно важко, практично неможливо, було отримати ґрунтовні знання, тому прогресивна молодь усе частіше здобувала вищу освіту в університетах Польщі, Німеччини, Італії. Студенти-русини не асимілювалися до культури чужої країни, а вміло переплітали новий досвід із власним світоглядом – так утворилося явище межової ідентичності. Слушною є думка Л. Овдійчук: *«Справді ренесансні особистості завжди належали світові, а не окремій культурі»* [29, с. 7].

Цікаво, що Д. Чижевський у своїй праці *«Історія української літератури (від початків до доби реалізму)»* зазначає, що *«ренесанс або «відродження» доторкнувся України лише на самому кінці свого розвитку»* [59, с. 222] та зауважує: *«На Україні впливи ренесансу, як будемо бачити, досить незначні: почасти вони обмежилися на засвоєнні певної тематики літературних творів, засвоєнні, що тривало й за часів барокка»* [59, с. 223]. Далі знаходимо ще більш гострі думки: *«Українська література в XVI столітті не тільки має в собі лише малопомітні елементи ренесансу й реформації; вона є в цілому незначна»* [59, с. 225]. Але в той же час науковець використовує термін *«представники «литовсько-руської» літератури»* [59, с. 224] й тим самим підтверджує, що літературний Ренесанс в Україні відбувся, проте мав межовий характер, тобто митці писали латиною чи польською мовою, жили на теренах іншої держави чи мігрували Європою й водночас усвідомлювали себе русинами, рутенцями, роксоланами, тобто українцями, отже, продовжували зберігати культурний код русича-українця та вкладати його у свої художні твори. Підтвердженням нашої думки є слова В. Шевчука: *«...ті, що входили в систему європейської освіченості, космополітизувалися, вони й мову для свого вжитку взяли латинську, отже ніби відривалися від питомого кореня, незважаючи на те, що незмінно підкреслювали свою етнічну приналежність додатком до прізвища слів Русин, Роксолянин, Рутенець, тобто українець, тим самим зовсім не*

бажаючи відрікатися від рідного краю» [61, с. 44]. Важливою є теза Д. Чижевського: «Незначність української літератури XVI віку була б ще більша, якби її обсяг не збагачувався літературною діяльністю близько споріднених та в XVI столітті мовно невіддільних від українців білорусів» [59, с. 225]. Це вкотре дозволяє нам говорити про переплетіння та діалог культур в епоху Ренесансу, гармонійне співіснування в текстах одного письменника різних культурних матриць, що аж ніяк не стирали унікальність, самобутність, а, навпаки, допомагали створювати ціннісну літературу.

Пропонуємо коротко звернути увагу на постаті тих письменників, які є представниками україно-польської межової ідентичності. Юрій Дрогобич (близько 1450-1494) навчався й викладав у Болонському та Краківському університетах, був професором медицини й астрономії. Найвідомішим його твором є «Прогностична оцінка 1483 року», що містить у собі факти з астрології, астрономії, метеорології, філософії, економіки й географії. Зацікавлює також «Трактат із шести розділів про затемнення», присвячений сонячному затемненню, яке відбулося 20 липня 1478 року. Юрій Дрогобич першим із русинів-українців почав створювати поезії латиною. Він допомагав українському першодрукареві Швайпольду Фіолю, а свої знання передав учням: німецькому поетові Конраду Цельтісу й астроному Миколаю Копернику. Павло Русин із Кросна (близько 1470-1517) здобув освіту в Краківському та Віденському університетах, викладав словесність в Угорщині. Став автором збірки латиномовних поезій, виданих у Відні 1509 року, у яких чітко прочитуються ренесансні літературні віяння. Цікавим своєю індивідуальністю є Григорій Чуй-Русин із Самбора (близько 1523-1573), що навчався в Краківському університеті, а потім повернувся на терени України й був ректором у школах Перемишля та Львова. Зробив внесок у розвиток латиномовної української літератури епохи Ренесансу: писав поеми, панегірики, еклоги, першим вдався до акровіршування. Мало дослідженою є творчість Георгія Тичинського Рутенця, ще одного представника україно-

польської межової ідентичності, поета XVI століття, який викладав поезику й риторику в Краківському університеті, писав про найславетнішу королеву Галичини Соломею. Чи не найбільш яскравою особистістю є Станіслав Оріховський-Роксолан (1513-1566), що здобув освіту в Кракові, потім у Німеччині, також навчався у Віденському, Болонському, Падуанському університетах. Найбільш знакові його твори розмовно-публіцистичного характеру – це «Напучення королю Сигізмунду-Августу», «Зразковий підданий», «Промова на похороні Сигізмунда I». Є в його художньому доробку й твори полемічної літератури: «Про целібат», «Розрив з Римом», «Хрещення русинів». Станіслав Оріховський-Роксолан став відомим на всю Європу як «рутенський Демосфен». Визначальною є творчість Миколи Гусовського (близько 1470-1533) як представника україно-білоруської межової ідентичності. Він отримав освіту в навчальних закладах Литви (Вільно) та Польщі, можливо, відвідував курси в Краківському університеті та в пансіонаті мецената при посольському дворі в Римі, студював різні науки в Римському університеті. Його найбільш відомим твором є поема «Пісня про зубра», також авторові самобутньо вдалося оспівати рутенську звитягу в поемі «Перемога над турками під Теробовлею 2 липня 1524 року».

Таким чином можемо сміливо стверджувати, що Ренесанс в українській літературі відбувся, але мав дещо особливий характер: він представлений творами письменників межової ідентичності. Усе це, за словами В. Шевчука, була *«добре вироблена література зі своїми питомими рисами, яка значно вплинула на культурну переорієнтацію України на Європу і сприяла її виходу з консервативної ізоляваності»* [61, с. 45].

Отже, зміни в політичному житті України, входження її територій до складу Великого князівства Литовського й Королівства Польського значною мірою вплинули на розвиток культури та літератури. В епоху Ренесансу кордони між державами були стерті, виникла можливість для діалогу культур, обміну знаннями й набутим досвідом. Вихідці з русино-українського краю мали

вільний доступ до європейської освіти, знайомилися із західним світоглядом і системою цінностей, але не втратили самобутності й унікальності. Так утворилося явище межової ідентичності: письменник водночас належав до декількох різних культур, уміло поєднував їхні особливості в художніх текстах і створював справді вартісні зразки української ренесансної літератури.

1.2. Микола Гусовський: життя і творчий доробок поета

Микола Гусовський є письменником межевої ідентичності, гуманістом, просвітителем епохи Ренесансу, яскравою особистістю, яка працювала задля розвитку україно-білоруського культурно-літературного й дипломатично-політичного простору. Він – блискучий поет, мислитель, державний діяч, дипломат, воїн. На думку В. Дорошкевича, літературна та політична діяльність Миколи Гусовського репрезентує *«перший гуманістичний етап білорусько-української й литовської освіченості»* [17, 35] у Східній Європі. Погоджуємося зі словами О. Бунчикової, що постать Миколи Гусовського *«представляє білорусько-українську літературну єдність»* [2, с. 153]. Слушним є зауваження про те, що творча спадщина Миколи Гусовського є набутком чотирьох сучасних націй: білоруської, української, польської та литовської, адже *«справді ренесансні особистості завжди належали світові, а не окремій культурі»* [29, с. 7].

На превеликий жаль, у біографії Миколи Гусовського маємо безліч «білих плям», бо документальні свідчення про його життя та діяння майже не збереглися, тому й доводиться збирати відомості про письменника з художніх творів. Літературознавці схиляються до думки, що Микола Гусовський народився між 1470 - 1480 роками. Точних фактів про малу батьківщину поета теж не знаходимо. Існує дві версії щодо місця народження. Перша відстоює думку про те, що життя майбутнього україно-білоруського письменника-гуманіста розпочалося в селі Гусові (мовляв, звідси й прізвище Миколи – Гусовський), що недалеко від Ланьцута (нинішня Польща). Ця давня українська етнічна територія в XV столітті була німецькою колонією. Прихильниками такої теорії є українські літературознавці О. Сліпушко [44, с. 21] та М. Трофимук [53, с. 85]. Також існує друга точка зору, згідно з якою місцем народження поета-дипломата було село Усове (територія сучасної Білорусії). На підтримку цього припущення Ю. Калленбах зауважує: *«Жоден прибулець із етнографічної Польщі не зміг би так поріднитися з білоруським народом, так*

засвоїти його вірування та упередження, повір'я та заклинання, лише місцевий житель може цілком серйозно, без нотки іронії стверджувати, що м'ясо глухаря надає сили не лише тілу, а й духові» [33, с. 7]. Варто зауважити: народні звичаї, описані в поемі «Пісня про зубра», є досить сумнівним аргументом, адже достеменно відомо, що в XV столітті були дещо стерті кордони між державами, особливо між тогочасними Україною та Білорусією, тому варто говорити про діалог культур, накладання традицій, у жодному разі не слід використовувати вірування, про які згадує Микола Гусовський у своїх творах, як доказ приналежності письменника до білоруської літератури та культури.

На нашу думку, важливою є самоідентифікація поета. Микола Гусовський завжди своє прізвище писав із приглушеною, незривною «г» (Hussovianus, Ussovius, Hussowski), у жодному джерелі не знаходимо підпису Gussovianus. Саме така вимова відповідає фонетиці староукраїнської та старобілоруської мов. Отже, найбільш фахово буде говорити про Миколу Гусовського як представника україно-білоруської межової ідентичності, навіть якщо місце народження достеменно не відоме.

Очевидно, Микола Гусовський народився в сім'ї збіднілого боярина-мисливця. Підтвердження нашої гіпотези знаходимо в поемі «Пісня про зубра». Письменник згадує, як *«люд поза очі плювавсь»* [10, с. 39] йому навздогін, а далі: *«Що там одначе про люд?»* [10, с. 39]. Це чи не найкращий доказ того, що Микола Гусовський не був простолюдином. Поет також зі щирою синівською любов'ю розповідає, як із ранніх літ почав допомагати батькові на полюванні: носив списи, брав участь у «загоні» зубра. Він неодноразово наголошує, що юність асоціюється з луком, конем, народною мудрістю, робочими, але щасливими буднями. Розуміємо: краса первозданної природи, унікальні традиції предків, загадковість україно-білоруської культури породили в душі Миколи Гусовського всі ті чудові образи, що згодом уміле перо майстра вплело між рядків поеми «Пісня про зубра».

Важливою в житті Миколи Гусовського стала зустріч з Еразмом Вітелліусом, секретарем великокняжої канцелярії. Він був покровителем, щирим другом поета. Орієнтовно між 1492-1501 роками (дата знайомства з Еразмом Вітелліусом) доля україно-білоруського «письменника з пуші» змінилася кардинально. Початкову освіту Микола Гусовський, імовірно, здобув в одній із кафедральних шкіл, згодом поглибив знання в навчальних закладах Литви (Вільно) та Польщі. Можливо, майбутній поет відвідував курси в Краківському університеті, проте через невідомі обставини не зміг закінчити навчання й не був занесений до ректорських списків. Не варто відкидати припущення, що Микола Гусовський у 1518-1521 роках відвідував пансіонат мецената при посольському дворі в Римі та Римський університет. Отже, можемо сміливо стверджувати, що представник україно-білоруського літературного ренесансу отримав ґрунтовну західноєвропейську освіту, завдяки великим старанням поглибив знання у сфері гуманітарних наук і поєднав набуті вміння з вродженим талантом.

Важливо: саме 1518-1522 роки стали переломними та визначальними для Миколи Гусовського як поета. Разом із Еразмом Вітелліусом письменник-гуманіст вирушив до Італії в складі посольської місії Великого князівства Литовського й Королівства Польського. Варто зауважити: хоча й в офіційних списках імені Миколи Гусовського не знаходимо, проте безапеляційні докази є в поемі «Пісня про зубра»: *«Вперше сюди, до Італії, примандрувавши недавно»* [10, с. 39]. Мета місії – спонукати Папу Римського Лева X створити коаліцію християнських держав задля боротьби з Туреччиною та Кримським ханством, адже над Європою, особливо Східною, нависла загроза. Микола Гусовський же виконував своє індивідуальне доручення: на прохання Папи Римського мав створити поетичний твір про полювання на зубра. Погоджуємося з припущенням В. Дорошкевича [17, с. 135]: україно-білоруський письменник уже на той час досконало володів мистецтвом пера, інакше б Еразм Вітелліус не дав би йому таке відповідальне завдання, бо Папа Римський Лев X був

високоосвіченою людиною, цінував поезію й захоплювався полюванням. Саме тому сміливо можемо вважати, що були твори, які належали до раннього україно-білоруського періоду, але вони ще не віднайдені та не досліджені, єдине підтвердження цієї гіпотези збереглося в поемі «Пісня про зубра», де сказано, що епітафія на смерть Лавріна (*«І, якщо пам'ять моя про мої ж діла незрадлива -// Був на могилі двовіри, напис на згадку, такий:// «Роги навіщо здались? Сам вигляд лютого зубра,// Погляд – Лавріна убив. Тут, бідолаха, й лежить»»*) [10, с. 75]) – це художній витвір Миколи Гусовського.

Глибоко переконані: другий, римський, період творчості став найбільш плідним, допоміг поетові викристалізувати своє світобачення, витворити власну концепцію, сформувані літературне кредо й, звичайно ж, написати мистецьки досконалу поему – «Пісню про зубра». Не менш важливо, що вірші Микола Гусовський писав не на замовлення мецената, а за покликом душі. Найчастіше вдавався до роздумів над сенсом життя, усіляко намагався відчутти швидкий потік ренесансної течії й гармонійно влитися в неї. Цікаво, що, попри захоплення римським життям, не ідеалізував його, міг гостро зреагувати на певні події. Показовим є репортажний відгук «На жертвоприношення чорного бика»[33]. Миколу Гусовського страшенно обурило антирелігійне світосприйняття мешканців столиці християнської мудрості й культури, коли в 1522 році, у час розпалу епідемії чуми, люди зверталися з молитвами не до Бога, а піддалися впливу чародіїв і почали благати спасення в язичницьких ідолів, приносячи їм у жертву тварин. Україно-білоруський гуманіст різко кинув виклик усезагальному хаосу, паніці та страхам, голосно заявив: «Така путь веде не до порятунку – у п'тьму затує». Невдоволення душа та поетичний талант допомогли Миколі Гусовському створити чи не найбільш досконалу латиномовну поезію всієї ренесансної слов'янської літератури – «Пісню до блаженного Себастьяна» (1523 рік), у якій надзвичайно відчутний гуманістичний протест безсилій цивілізації, що, охоплена панічним страхом, не

здатна згуртуватися й побороти лихо. Проте страшні переживання наповнюють і душу поета, йому нічого не лишається, окрім як молитися за долі друзів:

Глянь, ведь видно, как без греха младенцев

Тело, адских мук потерпев терзание,

Просит ласки! Их пожалей и наши

Выслушай просьбы!

Меж чужих мы находясь, возносим

Голос, чтобы слух благосклонно внял нам.

Не закрой ушей для пришельцев края

Холода царства!

Пусть посольский труд завершив с удачей,

Пусть и в отчий дом возвратившись снова,

В здравии сможем твой восхвалять покорно

Верх милосердия [33, с. 200].

На жаль, не всі співвітчизники україно-білоруського письменника-гуманіста зуміли вистояти проти нещадної чуми, найбільша біда сталася 9 вересня 1522 року, коли серце Еразма Вітелліуса, щирого друга та покровителя Миколи Гусовського, перестало битися. Ця втрата коштувала надто дорого для поета: самотнє, скорботне повернення в Польщу, поневіряння та життєві негаразди, неспроможність популяризувати власні художні твори, довгі роки спроб видрукувати поему «Пісня про зубра».

Таким чином, мандрівка до Рима тривалістю в декілька років кардинально змінила письменника: допомогла розширити світогляд, сформувала його творчу індивідуальність, наблизила до класичної літератури й

культури, але й водночас загартувала незгодами, підготувала до труднощів наступних літ.

У 1523 році, відчуваючи себе чужим в Італії, Микола Гусовський вирушає на зустріч з рідним краєм, але зупиняється в Кракові, бо віднайшов там підтримку з боку польської королеви Бонни Сфорца, саме вона посприяла тому, що вже в жовтні 1523 року світ побачив поетичну збірку «Пісня про зубра». Важливо, що україно-білоруський письменник ще був сповнений енергією, молодечим запалом, тому завзято боровся за процвітання літературної справи на теренах не чужої його серцю держави: *«Я бачу з неймовірною для себе печаллю і, звичайно ж, з утратою для держави, як достойних і благородних синів Батьківщини нашої не поважають. Вони через матеріальну скруту... не можуть показати себе на повну»* [17, с. 140-141]. Загалом Микола Гусовський успішно вважав ту країну, що має високий розвиток культури.

На віки відірваний від Батьківщини, подоланий хворобою поет доживав останні роки в бідності, адже не віднайшов опікуна, який би достойно оцінив його талант, не зробив блискучу кар'єру, не зміг відкинути чистоту своїх помислів й уподібнитися до підлабузливих віршотворців. Важкі життєві обставини залишили слід і на поемах – краківський період творчості вже не мав пульсуючої, оригінальної думки, високого ідейно-естетичного рівня, але Микола Гусовський таки не припиняв плідної праці, постійно прагнув удосконалити власні вміння.

Усього за один день, як стверджує сам письменник, з-під пера постала поема «Перемога над турками під Теробовлею 2 липня 1524 року». Твір насажений героїзмом, силою справжнього воїна, душу якого наповнює радість від величної перемоги над ворогом.

Ще один славетний витвір поетичної майстерності Миколи Гусовського – поема «Життя й діяння святого Гіацинта», що стала справжнім християнсько-гуманістичним закликком служити рідному народові вірою, пером і мечем.

Надзвичайно важливо, що письменник бачить Русь і Польщу як єдине культурне ціле. Тут ми також простежуємо досконале знання автора давньоруських традицій, а також знаходимо вагомий для літературознавства доказ: Микола Гусовський власним пером декларує свою приналежність саме до давньоруської культури й літератури:

Многое я умолчу, что вершил на Руси проповедник,

Так как невмочь рассказать о родной стороне столь подробно [17, с. 144].

Чи не найбільш болючою темою для митця епохи Ренесансу був захист рідної землі від навали татарської та турецької. Єдиний вихід із загрозливої ситуації Микола Гусовський бачив в об'єднанні різних європейських народів у єдине ціле зі збереженням ідентичності кожної держави: її релігійних, культурних, історичних цінностей. Бачимо, як ще у XV столітті справжні патріоти українських і білоруських земель, на той час, на жаль, роздроблених, намагалися вписати їх саме в європейський культурно-політичний простір.

Микола Гусовський не уявляв справжньої країни без демократичного суспільного устрою, тому відстоював спрощення звичаїв, відкидав усілякі упередження, прагнув, аби удосконалення кожної особистості окремо призвело до розквіту держави загалом.

У питаннях релігійних Микола Гусовський розділяв погляди Франциска Скорини й Еразма Ротердамського, категорично відкидав вчення Лютера, бо, на думку поета, воно лише загострювало релігійну та національну ворожнечу, перешкоджало єдності європейських народів. Загалом для Миколи Гусовського християнство було тільки допоміжним елементом задля гуманізації суспільства. Часто зустрічаємо в його творчому доробку возвеличення людського розуму, земного буття, матеріального світу.

Отже, попри складні життєві обставини творче натхнення не полишало Миколу Гусовського. Незважаючи на тривалу хворобу, він не втратив віру,

цілеспрямованість, жагу до боротьби, лишився духовно багатим і мужнім, силою пера служив своєму народові.

Останні дні життя поета були сповнені болем, ноги його постраждали від паралічу, але сильний дух не дозволяв Миколі Гусовському здатися. В одному з листів він писав: *«Я підбадьорюю себе заняттями: завжди щось пишу або читаю, щоб не відпочивав мозок, коли паралізовані ноги»* [17, с. 149]. Найбільш імовірно, що україно-білоруський письменник-гуманіст після тривалої хвороби відійшов у вічність 1533 року, і лише тоді його невтомне перо зупинилося, можливо, не дописавши останній геніальний поетичний рядок.

Отже, життя й творчий доробок митця є величезним внеском у розвиток східноєвропейського Ренесансу, адже Микола Гусовський, представляючи україно-білоруську літературну межову ідентичність, став тогочасним поетом-новатором, зачинателем жанру ліро-епічної поеми в літературі Східної Європи, засновником ренесансних і реалістичних традицій східнослов'янської поезії, а його реалістична, міфо-поетична школа поезії була розвинута письменниками Білорусі, Литви, України та Польщі в XVI столітті. Такий поет міг вільно й натхненно творити лише на рідній землі та жити проблемами й переживаннями, що турбували його Вітчизну, а найбільш знаний його твір – поема «Пісня про зубра» - став результатом вродженого мистецького дару й непоборного бажання вписати власну долю на сторінки історії свого багатостраждального, але такого талановитого народу.

РОЗДІЛ 2. СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ПОЕМИ

МИКОЛИ ГУСОВСЬКОГО «ПІСНЯ ПРО ЗУБРА»

2.1. Природа поліського краю як об'єднувачий елемент

Микола Гусовський був сином збіднілого боярина-мисливця, що кохався в красі природи рідної землі, у безкрайності лісових просторів, у мелодійності рику звіриноного:

Будь-коли (ліс – то є ліс), на тому кроці чи тому,

Риками звіра того ладен озватися віри [10, с. 41].

Саме тому з юних літ пізнав *«тривалий досвід ловецький, // Сповнені труду роки, спосіб суворий життя»* [10, с. 45]. Майбутній поет-«муж лісовий» [10, с. 47] на власні очі бачив нори звірині, не раз загартовував ранами тіло в гірських чагарях, замерзав у снігах, аби потім облитися потом, заганняючи здобич прудку:

Батько мені показав, як вистежувать нори звірині,

Як по гірських чагарях, подих тамуючи, йти.

Він же навчив перемінні подуви розпізнавати,

Що ні на слух, ані нюх пастки не виявив звір.

Серед морозних снігів примушував потом спливати,

Клавиши на плечі мені зброї жорстоку вагу [10, с. 45].

Тільки завдяки досвіду зумів передати майстерно й правдоподібно смак крові, запеченої на вустах мисливців, гавкіт собачий, що віддзвонює у вусі чуткому – кожен порух душі чоловіка, народженого бути частиною поліської пущі:

Кров'ю солодячи зір, собачим гавкотом – вуха,

Поки лютує ведмідь, поки конає кабан,

Поки вбігає у сіть лякана здобич рогата,

Поки звірина дрібна дух випускає в сильці [10, с. 47].

Микола Гусовський пізнав справжню силу дружби, викликану спільним поривом, жагою отримати першість серед духом міцних юнаків:

Не уникав небезпек не тому, що кров'ю втішався, -

Друзям у тому труді сором було уступать [10, с. 47].

Розуміємо: поет-гуманіст багато разів бував на ловах, мав неабиякий досвід («Тож не солодким дні ті були на ловах литовських, // Я ж у тім ділі, либонь, був не останнім митцем» [10, с. 47]), дивився в очі диким звірам, чув мелодійні співи птаства, свист вільного поліського вітру, шепіт тисячолітнього лісу, перепливав нестримні повноводні ріки («А на своєму коні Дніпра повноводне корито, // Здобич аби не втекла, перепливав я не раз» [10, с. 47]), насолоджувався невичерпними дарами природи – бачив рідний край так, як його уявляв україно-білоруський народ.

Автор поеми «Пісня про зубра» постає не лише художником-естетом, а й люблячим сином своєї країни, тому в описах природи доцільно розглядати не тільки особистісну точку зору Миколи Гусовського, а й світоглядну позицію всього україно-білоруського люду.

Із перших рядків твору відчувається величезна гордість за рідний край, автор передає і власну нестримну любов до отчої сторони, і почуття всього народу, що завдяки милості Божій отримав якнайцінніший скарб – можливість жити на цій благодатній землі:

Люд ті багатства свої над червоне золото ставить,

Каже, й по праву, що ліс – то його скарб над скарби [10, с. 53].

Письменник, як і його співвітчизники, пишається багатством своєї землі, радіє, що природні дари роблять вільними мешканців цих безкрайніх просторів, забезпечують їм рівність серед інших народів:

Ріки пливають, що збагачують землі ген доокола,

Із грошовим вантажем бистрі снують кораблі [10, с. 53].

Звиклі дарами полів обтяжують судна заїжджі,

Маємо все, чим живуть чужоплемінні краї [10, с. 53].

Душа поета сповнена радості, адже немає більшої втіхи, аніж споглядати, як скроплені потом ґрунти щедрі дають врожаї і щороку збагачують люд, що з неймовірним трепетом ставиться до кожного клаптика землі:

Щедра плодами земля, малим задоволена потом,

Ниву родючу всякчас тішить врожаєм рясним [10, с. 53].

Микола Гусовський співає дифірамби великим стадам худоби, які є прикрасою диких пуц («Сила-силенна отар мандрує лісами й полями» [10, с. 53]), волелюбним прудким табунам («Видно то тут, то там коней прудких табуни» [10, с. 53]), багатим на різні скарби неосяжним лісам («ніде я не бачив таких-от,/ Як у тутешніх краях, високосяжних дерев» [10, с. 55]), солодко-п'яним медам, невтомним срібнокрилим бджолам-трудоарям («Мед-бо потоком пливе, бджоли роями гудуть» [10, с. 55]), запашним, небаченої краси квітам («Квіту духмяного тут, поживи для них, є доволі» [10, с. 55]) та дзвінкоголосим пташкам («Ще ж - незчисленні зграї птахів» [10, с. 55]) і водночас виливає на папір голос душі україно-білоруського народу.

Поема «Пісня про зубра» пронизана гордістю за всі блага природи, що так бережно таїть у собі ліс. Микола Гусовський, немов невтомний купець, пишномовно демонструє багатства поліські, без яких люд перетвориться на обдертого жебрака, раба, невільника, мерця:

*Жовтого воску, смоли, щоб нею судна смолити,
 Стільки, хоч греблю гати, є того в наших лісах.
 Різного хутра у нас, щоб узимку вдягати, є вдосталь –
 Має тут вибір купець, тільки б узяв гаманця.
 Ліс і на сплав тут іде: по ріках пускають бервена –
 Судна бокасті, прудкі виготовляють із них;
 Лісу – й для будівництва не брак: із нього буде
 Житель місцевий собі гарні край поля хати [10, с. 55].*

Вірить також письменник у надприродну, містичну, магічну силу пташок, трепет крил яких відлунує в найпотаємніших, від денного світла прихованих закутках пуші. Вважає тетеря царем, велетом, зачудовується спогадами про смак його м'яса:

*Птиця та, велет між птиць, переважає гуску поважну,
 М'ясо розкішне її й пахне ще – слинка тече [10, с. 55], -*

а також не відкидає народні повір'я:

*Тілу поживу дають, а ще ж – і скріплюють розум;
 Птиця та тілом одним – те підгодує і те [10, с. 55].*

У чутливому серці митця відлунує грізним дзвоном останнє, передсмертне ричання звірине, і він, як справжній мисливець, нестримно насолоджується ним:

*Як же дико ричить на списи ловцями узятий
 Велет-ведмідь, а кабан – як же разюче вищить! [10, с. 61]*

Беззаперечно, простий люд також кохався в красі та багатстві природи рідного краю, подумки оспівував неповторні поліські простори й спокійно

чекав на народження Миколи Гусовського – поета, який за допомогою художнього слова всьому світові розкаже про велич їхньої землі.

Отже, Микола Гусовський любив і знав красу природи рідного краю, жив серед простого народу, поділяв його думки й переживання, тому й так майстерно представив поліські краєвиди в поемі «Пісня про зубра», сповна розкрив світоглядну позицію україно-білоруського народу.

2.2. Образ зубра як символ ренесансної роксоланської особистості

Серед дзвону пташиного, шелесту трав, тріпотіння дерев та гулу мешканців північної пущі чуємо грізний, страшний, всесильний рик – то гордо з хащів лісових виступає велет, володар вільних просторів – зубр. Микола Гусовський подає читачеві надзвичайно реалістичне зображення тварини, а вдається йому це зробити завдяки власному мисливському досвіду. У поемі знаходимо підтвердження:

Він, бувало, й мене до ганебної змушував втечі [10, с. 39].

Погоджуємося з думкою Андрія Содомори, перекладача «Пісні про зубра», про те, що письменник в образ звіра вклав власну душу, утілив у ньому саму природу людську: «...духовний портрет автора, обшир його душі, адже в образах, які він малює, неодмінно виявляється й те, чим він живив свою душу, кому завдячує вмінням зображати дивовижний світ природи» [10, с. 14].

Спершу Микола Гусовський ніби розкладає фотознімки перед читачем, подає статичний портрет зубра, адже хоче зачудувати й налякати водночас, привернути увагу до грізної тварини й змусити тремтіти перед її силою:

Три між рогами його всістися можуть ловці.

Шия - то шия бика, а все ж якась не співмірна

З тілом усім: голова наче у тулуб вросла.

Дика, жорстка борода звисає жахом кошлатим,

Наче сам образ грози, лють червоніє в очах.

А на боки спадає лячна, розкуйовджена грива,

Морду, і груди, і лоб – криє вона, геть усе [10, с. 41].

Ще непереборне відчуття страху перед таким небаченим звіром нависає над читачем, а письменник не зупиняє майстерне перо своє, йому мало нерухомого зубра, тому далі знімки перетворюються на кінокадри: «*Зубр в розгоні, а це вже не світлина – кінокадр*» [10, с. 15]. Перед нами виринає тварина в розгоні, охоплена шалом, грізна, непередбачувана:

Стрімголов велет летить, долаючи відстані махом,

Ніздрі роздуті бика храп громовий видають.

Крилами грива страшна на два боки б'є повітря,

Глянути – втілений жах: дикий, шалений, рвучкий [10, с. 73].

Варто зауважити: попри страх, який викликає незбагненна сила зубра, попри лють, надприродний запал тварини, Микола Гусовський, як справжній русич-мисливець, захоплюється цим звіром, пишається його унікальністю:

Кажуть, хоч світ обійди, - а навіть чутки не буде,

Що десь по інших ярах ще такі звірі живуть [10, с. 43].

Глибоко переконані: таке детальне, професійне зображення зубра автор поеми подає невипадково. Миколі Гусовському це необхідно, аби далі реалістично висвітлити поведінку, характер тварини, передати закони стада, а також в образі звіра втілити всі риси душі україно-білоруського народу, алегорично показати особливості жителів роксоланської країни, такої далекої, але надзвичайно близької серцю письменника. Саме тому, упевнені, під неординарністю зубра та несхожістю на інших прочитується натяк на те, що й наш народ є унікальним, вирізняється своєю самобутністю.

Вражає пильність, обережність могутньої тварини, що повсякчас сторожко ступає хащами лісовими, уважно вслухається в кожен маловідомий її вухові звук:

Так уже сторожко він про безпеку життя свого дбає,

Пильний такий, - що того й не уявити собі.

Водить очима довкіл, направо гляне, наліво,

Все в полі зору його, хай би куди він ступав [10, с. 47].

Вважаємо, що в цій ознаці можна й відчитати поведінку всього україно-білоруського народу, який, попри фізичну силу й міць, усе-таки чутко пильнує, аби підступний і хитрий ворог не напав зненацька.

Однією з особливостей поведінки звіра є те, що він не вступає в бій, якщо на нього цілеспрямовано не нападають:

Вищий од інших тварин чи рівний із ними у люті,

Зубр небезпечний тоді, як потривожать його [10, с. 47].

Вільно можеш, однак, перед ним походжати, аби лиш

Вістрям не блиснув твій спис, інше оружжя якесь [10, с. 47].

Глибоко переконані: Микола Гусовський акцентує увагу на безпечності зубра, якщо до нього приходиш з миром, аби наголосити, що й люд роксоланський, , ніколи не здійме меча безпідставно, хоча вправний у воєнному ділі. Розуміємо: уся наша історія є вагомим доказом цього, адже що український, що білоруський народи не нападали на чужі території, мирно жили на своїй землі й бралися за зброю лише тоді, коли загроза нависала над їхньою країною.

Цікавими є закони існування зубрів у стаді. Яким би лютим і грізним не був звір, як би вороже він не реагував на чужинців, але до свого потомства ставився лагідно, турботливо:

...ступить крок поважна зубриця –

Тут же за нею й малі, геть як вона, дріботять [10, с. 49].

Усвідомлюємо: таке турботливе ставлення тварини до своїх дитинчат перегукується з найважливішою місією, яку, на думку україно-білорусів, має виконати кожна людина – народити й достойно виховати своїх нащадків. Споконвіку наш люд вірив: є нове покоління – буде незнищеним народ, історія триватиме далі, тому й беріг дітей своїх. У поемі знаходимо перегук звичаїв людських і звіриних:

Приріст дає з року в рік численне зубрів сімейство,

Звичну місцину свою ревно пильнують вони [10, с. 51].

Також Микола Гусовський яскраво змальовує бої за владу в стаді, за право бути першим, найсильнішим вожаком:

Лютість така запальна між охочих до влади скипає,

Що пригасає, коли двоє в двобої падуть.

А як один покладе-таки край сумнівному спору –

Має звитяги вінець: стадо очолює він [10, с. 53].

Дивними й надзвичайно цікавими видаються ігрища цих могутніх тварин. Хоч яким би лютим і грізним не був зубр, на святі кохання розм'якає й пускається в забави:

Владна Венера щоосені їх понукає до того –

Бавляться так упродовж декількох радісних днів.

Диво бере, як то пишно вони святкують ту пору:

Ген по всій пуці іде гучно-солодка луна [10, с. 49].

Зачаровує й вражає читача дивовижний голос зубра, що ніби лунає з рядків поеми:

Голос вони подають над усякі сурми і труби,

Навіть на лірі гравець не дорівняє йому.

Голос один, а скільки тонів почуєш у ньому!

Чимось милішим іще годі потішити слух [10, с. 51].

Вражає, наскільки звичаї зубрів, описані Миколою Гусовський, перегукуються з традиціями роксоланськими. Важко не погодитися, що саме восени, після закінчення всіх робіт, від хати до хати в наших селах ходять старости в «пошуках» чи то куниці, чи то красної дівиці, а ледве не щонеділі луною розлягається радісний церковний дзвін і щасливо гуде велелюдне весілля. Про співочість нашої нації теж не треба довго доказів шукати, адже народ завжди славився несказанної краси голосами та неймовірними піснями.

Ще однією рисою зубра є трудолюбивість, наполегливість, завзятість:

Так полюбляє він труд і терпеливий такий [10, с. 49], -

і україно-білоруський люд також моторний до праці, завжди дбає, щоб усе було виконано вчасно та якнайкраще.

Микола Гусовський з-поміж усіх ознак, притаманних тварині, найбільше виділяє одну – прагнення до єдності. Зубр надзвичайно сильний, небезпечний, але він не в змозі вистояти проти ворога самотужки, тому найцінніше в його існуванні – це згуртоване стадо, що діє як єдине ціле:

На самоті опинившись, вони й того списа бояться,

Вкупі ж як ходять, то їм – жодна загроза не страшна [10, с. 53].

Упевнені: у цих рядках чітко прочитується основа життя роксоланців, які свято вірили, що спільними зусиллями зможуть вистояти проти будь-якого ворога. Буремна історія нашого народу – чи не найкраще підтвердження: роз'єднані міжусобицями князівства полягли трупом під натиском монголо-татарської орди, народ утратив свою державність, країна фактично припинила існування.

Микола Гусовський вичитав усе це «із книг роксанських» [10, с. 43], саме тому, хоча й алегорично, але й наголосив на важливості єдності народу, що перетворює люд на непоборну силу.

Після численних описів величі, міці, люті, потуги тварини, справжнього гіганта, володаря пущ Микола Гусовський усе-таки зображає зубра подоланого:

Ось він, повержений звір, довгим, щоправда, трудом,

Житель північних лісів, сама лише твердість, конає [10, с. 101].

Глибоко переконані: письменник у цьому епізоді не просто показав результат мисливської справи, а й завуальовано передрік долю україно-білоруського народу. Якою б величезною не була сила людей, підступний ворог таки зміг перемогти. Хоч фізично, як звіра на ловах, не вбили, але смертельних ран зазнала воля.

Отже, Микола Гусовський витворив унікальний, надзвичайно детальний і реалістичний образ зубра, уміло показав поведінку тварини, зобразив закони життя звіра в північній пущі. І водночас письменник алегорично подав портрет роксоланського народу, який є так само сильним, мужнім, безстрашним, понад усе цінує свободу й готовий кинутися в кривавий бій задля її збереження, плаче майбутнє своє, турбується про нащадків, має самобутні звичаї й свято охороняє їх, цінує праведну працю, але найбільше дорожить єдністю, бо знає, що згуртованість – це шлях до перемоги.

2.3. Образ ідеального правителя: порівняльна характеристика українських і білоруських концепцій

Отримавши ґрунтовну освіту в навчальних закладах Білорусі, Литви, Польщі, Італії, Микола Гусовський повернувся на Батьківщину. Як талановита, обдарована, із цілісною системою світосприйняття та гуманістичними поглядами особистість, він перебував під протекцією впливового сановника

Великого князівства Литовського Еразма Вітелліуса та займав високу посаду секретаря великокнязівської канцелярії. Саме ці обставини сформували в Миколи Гусовського уявлення про образ ідеального правителя, про належну поведінку чиновництва й судочинства, про суспільний лад у демократичній державі.

Автор поеми «Пісня про зубра» в особі Вітовта Великого бачить ідеального князя, завдяки мудрому правлінню якого процвітає держава й добре живе народ:

Виbach: то річ нелегка – уславити, батьку вітчизни,

Хоч би децицю твоїх неоціненних чеснот.

Бачимо славні вдома твої й поза домом діяння [10, с. 71].

Варто зауважити: у постаті литовського державотворця можна розгледіти риси, притаманні й великим князям Київської Русі.

Микола Гусовський наголошує на тому, що Вітовт Великий був прекрасним полководцем, постійно брав участь у війнах, аби розширити землі литовські та зміцнити державу, не втрачав жодної нагоди, щоб загартувати військо, зробити його непереможним:

Гуками ігрищ-боїв за Вітовда й поле кипіло,

Злагода в краї була лиш у подобі війни.

Воїн, щоб міг, як воїна вчать, із лука пускати

Стріли, - в важкому труді руки свої гартував [10, с. 81].

На думку поета, найбільше щастя для керманича Великого князівства Литовського – це відважне, сильне військо:

От і втішався Вітовд таким своїх воїнів духом,

Що й уявити собі ледве чи хто б нині міг [10, с. 85].

Ми переконані: ці риси Вітовта споріднюють його із київським князем Святославом, який кохався в боях, був справжнім побратимом для своїх дружинників, постійно воював заради зміцнення держави. Безапеляційний доказ знаходимо в «Повісті врем'яних літ», на сторінках якої викарбувано всю звитягу керманічів Руси-України:

Коли князь Святослав виріс і змужнів,

І почав воїв збирати багато й хоробрих,

І сам-бо був хоробрий і легкий, ходячи як барс,

І воєн багато провів [67, с. 528].

Повага Миколи Гусовського та киеворуських літописців до постатей князів-полководців підтверджує спільну світоглядну позицію українців та білорусів, їхню любов до фізично та духовно сильних правителів.

Поет епохи Ренесансу вражений справедливістю та чесністю вчинків литовського князя:

Дбав він, щоб звагу, яка в кого є, терези визначали

Рівні; рівнялись до них і нагороди мужам [10, с. 85].

Повагу в Миколи Гусовського викликає також те, що Вітовт Великий перш за все цінує особисті якості людини, не бере до уваги її матеріальне становище:

Хай із заможних хтось, а розм'як - і вже у зневазі,

Бо непохитним, твердим звичаїв стражем був князь [10, с. 85].

Із величезним пієтетом звучать рядки, де оспівується постать князя як праведного християнина. Автор поеми пишається, що володар його рідної землі

пізнав істинну віру, приніс її своєму народові, викоренив язичництво та збудував велику кількість храмів Господніх:

Перший із людом своїм прийняв Христові закони.

Давні народу свого капища поруйнував.

Богові храми святі збудував...

Давніх богів із байками всіма позбувшись рішуче.

Сам же з гріхом не ховався – визнав помилку свою [10, с. 91].

Із вище наведеного уривку чітко видно, що Вітовт порівнюється із київським князем Володимиром Христителем. Підтвердженням цього є рядки з літопису «Повість врем'яних літ»: «Охрещені ж люди розійшлися по домівках своїх. Володимир був радий, що пізнав Бога сам і люди його... І повелів будувати церкви і ставити їх на місцях, де стояли ідоли... І почав ставити церкви і понів по інших городах, і людей приводити на хрещення по всіх городах і селах» [67, с. 593]. Микола Гусовський, як і київські книжники, високо шанує постать князя-християнина, який дбає не лише про мирське життя, а й про душі свого народу, хоче їх просвітити, вивести на шлях істинний. Глибоко переконані: таке ототожнення особи Вітовта Великого з постаттю Володимира Великого підтверджує однаковий світогляд українців та білорусів, їхню єдність завдяки спільним релігійним переконанням.

Микола Гусовський не боїться співати дифірамби керманичу Великого князівства Литовського, вважає справедливим те, що весь світ повинен знати, скільки добрих справ Вітовт Кейстутович зробив на благо церкви та заради розвитку духовенства:

...служителям храмів -

Із шанобливим чуттям право надав майнове [10, с. 91].

Ми можемо сміливо провести паралелі між діяннями Вітовта та князів київських Ярослава Мудрого й Ізяслава Ярославича, які повсякчас дбали про розповсюдження християнства на Русі, виділяли великі кошти на побудову храмів і монастирів. Довести це нам допоможуть відомості, що таїть у собі «Повість врем'яних літ». Бачимо, з якою любов'ю та пошаною літописець говорить про Ярослава Мудрого:

І стала при ньому віра християнська множитися на Русі

І поширюватися.

І чорноризці почали множитися,

І з'явилися монастирі.

І любив Ярослав церковні статуту [67, с. 633].

Не меншим пієтетом сповнені слова Феодосія Печерського в його зверненні до князя Ізяслава: «Боголюбивий княже» [51, с. 285], «благовірний князь Ізяслав» [51, с. 286], «благочестивий княже» [51, с. 286]. Переконані: головний натхненник Києво-Печерського монастиря ніколи б не обдаровував такою хвалою незаслужено, лиш за праведні діяння володар Київського престолу зміг удостоїтися честі від праведного мужа – стовпа русько-українського чернецтва. Отже, ми віднайшли ще одну спільну українсько-білоруську рису – любов до Бога, прагнення возвеличити та піднести християнську віру.

Микола Гусовський із повагою характеризує князя Вітовта як чесну, правдолюбиву, обманонетерпиму людину. Поет не боїться застосовувати найгостріші вирази для опису князівської покари за брехню й замилювання очей на суді:

Надто ж, як тільки міг, карав він кривоприсяжних,

Щоб і не важивсь ніхто свідчити словом кривим [10, с. 87].

Ренесансний письменник чітко наголошує на справедливості державотворця, адже він карав за обман не лише простолюдинів, а й нечесних судочинців:

Все ж найсуворішим був до судді, коли з'ясувалось,

Що підкупляли його, й той таки взяв хабара [10, с. 87].

Варто зауважити, що в цьому випадку постать Вітовта Великого є тотожною до особи київського князя Володимира Мономаха, якого сам народ забажав бачити на головному престолі, бо знав про справедливість керманича, його любов до правди й чесності на суді. Підтвердження знаходимо в «Повчанні Володимира Мономаха», яке державотворець власною рукою писав для своїх дітей та всіх наступних поколінь: «Увільни мене від творящих беззаконня і обрятуй мене від кровожадних, які полонили душу мою» [68, 37], «заховай мене від сомнища лукавих і від зборища творящих неправди» [68, 37], «лжі остерігайтеся» [68, 43]. Цей факт дає нам право сміливо стверджувати, що й український, і білоруський народи свято поважають правду та шанують правителів, які підтримують їхню думку.

Поет із величезною гордістю заявляє, що Вітовт Кейстутович був відмінним дипломатом, підтримував зв'язки з різними могутніми державами, користувався повагою серед інших можновладців. Найважливішим для Миколи Гусовського є те, що перед силою, міццю князя литовського тремтить ворог, адже це запорука спокою в державі й надійний захист проти нападника:

Моці державній його навіть ординець піддався [10, с. 81].

Отже, у поемі «Пісня про зубра» Микола Гусовський розкрив власну світоглядну позицію, особисте уявлення про образ ідеального правителя й тим самим довів, що український та білоруський народи мають однакове сприйняття світу й бачать на чолі держави справедливого та розсудливого воїна-захисника, що носить віру в Бога в серці.

2.4. Національні традиції та вірування як головний чинник формування спільного україно-білоруського світогляду

Віра в єдиного Бога – це те, що згуртовує різні народи, звертає їхні погляди в один напрям, змушує серця битися в унісон. Микола Гусовський був глибоко віруючою людиною, займав посаду єпископа Полоцького, тому, як ніхто інший, розумів засади й цінності християнства, а отже, міг відчутти душевні переживання та поривання українсько-білоруського народу й змалювати їх у поемі «Пісня про зубра».

Як справжній християнський священник, Микола Гусовський стоїть на боці правди, істинного слова, чистої думки:

І не Юпітера славлю в піснях, а Христа; не Юнону,

А Богородицю; їм - шана найвища моя.

До очевидних речей домішувать байку негоже,

Голій правді лишень дозвіл хай маю служити [10, с. 63].

Ренесансний поет у своєму творі хоче подати незаплямовані факти, які б не суперечили церковним канонам, не виходили б за межі допустимого.

Варто зауважити: християнський світогляд Миколи Гусовського ніби співіснує з народною традицією. Це є доказом того, що автор представляє тип справжнього русича, у душі якого гармонійно поєдналися старе й нове, віра в Бога та повага до предків. Глибоко переконані: епізод із «Пісні про зубра», де детально описано спосіб покарання чаклунів та відьом підтверджує той факт, що білоруські та українські традиції мають багато спільного:

Та в християнських краях у забороні воно:

Тут же карають огнем, як тільки доведена буде

Явна причетність чиясь до чародійних занять

Чи посередня лишень; навіть той покараний буде,

Хто чародійство якесь бачив, але промовчав [10, с. 57].

Сцена з поеми, де люд намагається розпізнати відьму, кидаючи всіх підозрюваних у воду, є абсолютно тотожною до одного з епізодів повісті «Конотопська відьма» Григорія Квітки-Основ'яненка:

Вмить ухопивши, в'яжуть і руки, й ноги сердезі,

Далі з розгону - в сам вир: каменем піде на дно -

Значить, невинний, спасуть; а хто, мов корок, не тоне -

Тут уже й спору нема: винен - і ділу кінець [10, с. 57], -

ось так описує звичаї народні Микола Гусовський. А в Григорія Квітки-Основ'яненка натрапляємо на наступне: «Нав'язали моторніші цілісіньку низку каменюк на віршовку, і, підвізши на човнах, аж насилу три чоловіки підняли тую низку та й накинули Явдосі Зубисі на шию і думають: от пірне! А вона, урагова баба, і не дума; плава поверх води, та що ослобонили їй руку із віршовки, так вона нею полощеться та й жартує: "А що ж? Намистечко мені на шию почепили, а перснів і нема? Еге! Бач, які добрі! кете і перснів на руки і замість черевичків чого на ноги"» [20, с. 7]. На підставі цього можемо стверджувати, що наші народи були виховані на спільній дохристиянській традиції, потім прийняли одну віру, сплели воедино свої світогляди й утворили унікальне україно-білоруське сприйняття життя, яке в різні епохи майстерно висвітлювали митці слова.

Микола Гусовський із повагою ставиться до тих, хто носить віру христову в серці, із величезним пієтетом говорить про державотворців, які на перше місце ставлять Бога, а не матеріальні блага. Поет епохи Ренесансу вважає за потрібне оспівувати постать князя-християнина:

Та не військові труди так увінчали його:

Значно вище той князь над світським ставив духовне.

Богові шану й хвалу щонайщиріше складав [10, с. 91].

Слід підмітити: приклади такої любові й поваги до правителя, що живе з Господом у душі, наявні й в українській літературі. Наші письменники також прославляли державців, що не забували про рідну віру, змальовували їхню постать у якнайкращому світлі. Отже, можна сміливо говорити про спільний україно-білоруський світогляд.

У поемі «Пісня про зубра» простежуємо проблему стійкості віри. Микола Гусовський передає власне та народне занепокоєння тим, що постійні війни й кровопролиття послаблюють християнство:

Віра спасенна, в Христа, на жаль, похитнулася нині:

І на полі бою хистка, й дома їй твердості брак.

Поки знекровлює тіло своє своїми ж мечами –

Здобиччю, врешті, стає й насміхом для ворогів [10, с. 101].

Цією проблемою також переймався й український народ. Яскравим прикладом можуть слугувати твори сучасників Миколи Гусовського – Станіслава Оріховського («Про турецьку загрозу») та Мелетія Смотрицького («Тренос»). Це є беззаперечним підтвердженням того, що як і українці, так і білоруси переймалися проблемою стійкості віри, хотіли відторгнути загрозу, а отже, відстоювали спільні інтереси.

Цікавим є завершення твору, де Микола Гусовський покійно звертається до Божої Матері, вдається до самоприниження, називає себе рабом:

Діво свята, Богородице, я ото мав на папері

Ймення черкнути Твоє - та затремтіла рука [10, с. 103].

Автор поеми молиться до Діви Марії, просить захистити рідну землю від підступних чужинців-загарбників та підлих правителів, що можуть зруйнувати державу. Беззаперечно, епілог твору перегукується із середньовічними

українськими літературними здобутками, адже серед наших митців побутувала традиція самоприниження та молитви за Батьківщину.

Отже, ми бачимо ще один доказ подібності українських і білоруських традицій. Підводячи підсумки, можемо стверджувати: саме християнська віра єднає український та білоруський народи, формує їхній спільний світогляд.

2.5. Захист християнського світу від ворогів – основна проблема епохи Ренесансу

Микола Гусовський, перебуваючи в Італії, створив «Пісню про зубра» на прохання свого мецената й близького товариша Еразма Вітелліуса. Разом з іншими дарунками твір мали передати Папі Римському Леву X, який був надзвичайним любителем відкривати для себе нові факти про незвідані краї. Поет-гуманіст скористався нагодою й між рядків, на перший погляд, абсолютно побіжно, увів чи не найбільш болючу тему для всього тогочасного україно-білоруського народу: у поемі автор зробив акцент на прагненні люду жити в мирі, бути захищеним і від міжусобиць, і від ворожих набігів. Переконані: письменник усіяко намагався підтримати посольську місію Великого князівства Литовського й Королівства Польського, у складі якої перебував, і за допомогою художнього твору спонукати Папу Римського Лева X створити коаліцію християнських держав задля боротьби з Туреччиною та Кримським ханством, адже над Європою, особливо Східною, нависла загроза.

Варто зауважити: хоча й кількісно рядків, присвячених темі миру, доволі небагато, але вони виконують надважливу функцію й відображають світоглядну позицію автора «Пісні про зубра», його переконання як патріота своєї держави й того, хто турбується про спокій у всьому світі. Микола Гусовський лаконічно й чітко прописав ситуацію, у якій вимушений перебувати україно-білоруський народ, адже саме його території межують із ворожими кордонами. Узимку та влітку набіги турецького й татарського війська нещадно

руйнують усе на своєму шляху, приносять у роксоланський край сльози, кровопролиття, смерть:

Літо змушені ми в ненастанній війні марнувати...

Вже ж бо й серед зими нам до вподоби війна.

Мав я мовчати, та ба! Усе та війна проклятуща:

Біль пориває до сліз, біль же й слова подає [10, с. 65].

Микола Гусовський відкрито називає імена гнобителів, руйнаторів миру світового, змальовує турецьких завойовників як найстрашнішу силу, чий меч не змилюється ані над дитячим плачем, ані над благанням старих і немічних людей, ані над стоном розпачу беззахисних жінок:

Чи проливаючи кров безборонних діток і старців,

Звершує діло своє – трупи, руїни за ним.

А чи вагітним жінкам мечем розпорює лоно –

Радий діянням таким, бачить лиш сльози довкіл [10, с. 103].

Поет епохи Ренесансу наголошує на муках, крізь які доводиться проходити людям, на чию землю ступив ворог. Турецьке й татарське військо – це справжнє зло, потрапляння в рабство до якого означає безкінечні страждання:

Щоб полонених вони силу-силенну в таке

Рабство жорстоке тягли, що кінця не матиме в часі:

Біль той не тільки у них – в дітях триватиме він [10, с. 67].

Автор поеми «Пісня про зубра» показав істинне обличчя ворога, який безперестанно жадає впитися кров'ю своїх мучеників, прагне відібрати життя саме в людей-християн, бо отримує насолоду, як бачить смерть іновірців:

І не для того упав, щоб сягнути ширшої влади,

*Щоб набувати майна, світом оружно йдучи, -
Крові людської негасна жага вирує у ньому,
От він і ріже людей іншої віри, ніж сам [10, с. 65].*

Письменник наголошує на зlodіяннях, що чинить нападник, змальовує понівечені місця, де пройшла нищівна навала:

*Турок – нещадний передусім до люду простого,
Замки грабує, міста, храми, оселі людські,
Гавань захопить – укріплює все, наповнює військом,
Щоб не забракло снаги вигубить всіх тут і все [10, с. 103].*

Переконані: у страшних епізодах грабунків і плондрвань земель роксоланських прочитується не лише біль душі автора. Микола Гусовський цілеспрямовано висвітлює всі жахи, крізь які доводиться проходити україно-білоруському народові, аби Папа Римський Лев X як найбільш впливова людина в християнському цивілізованому світі та вся Західна Європа нарешті усвідомила, яке зло нависло над нею, і почала діяти, гуртуватися заради захисту.

Беззаперечно, найбільший акцент автор поеми робить на роксоланських землях, що, самі стікаючи кров'ю, є рятівним щитом для всього християнського світу:

*Крайні ми – ті, хто грудьми налітну притуплює зброю,
Кров свою ріками лє і забаряє орду,
Щоб не сягала мечем дедалі глибше і глибше,
Топлячи все у крові, сіючи острах і смерть [10, с. 65-67].*

Микола Гусовський заявляє, що саме україно-білоруський народ, жертвуючи собою, відмовляючись від мирного й спокійно життя, перебуваючи в постійній

небезпеці, захищає Європу від ворожої навали, дозволяє іншим державам розвиватися, міцніти:

В купі, хоч воїнів брак, ведемо війни криваві,

Щоб у безпеці тривав братства священний закон [10, с. 65].

Глибоко переконані: письменник хоче, щоб увесь світ зрозумів, наскільки цінними є землі роксоланські, що приймають на себе найсильніші удари й у той самий час бережуть світ від зла. Микола Гусовський риторичним, але таким гострим запитанням: «*Де ще є в світі меч, не змочений нашою кров'ю?*» [10, с. 103] - прагне достукатися до всієї Західної Європи, тому й вміщає його в поему «Пісня про зубра», яку мали подарувати Папі Римському Леву X. Автор бажає, щоб християнські країни підставили дружнє плече та нарешті надійшла підмога україно-білоруському народові в боротьбі проти турецького й татарського війська.

Слід підмітити: миру в землях роксоланських давно немає не лише через безперестанні набіги ворожих військ, а й через нескінченні міжусобиці, що виснажують і без того понищену країну. Микола Гусовський не боїться заявляти про те, що братовбивчі війни ведуться на його Батьківщині, прагне гнівно засудити нерозумних сусідів, що піднімають мечі один на одного, тим самим послаблюючи державу й змушуючи страждати простий люд:

Мир у зневазі такій ще в них ніколи не був,

Бо не було ще подібних тривог. Які то тривоги?

Кожен кожному тут голову стяти готов.

До смертоносних усобиць вдались; у тому занятті,

У братовбивчій війні, втіху для себе знайшли.

Рівним рахунком по сей і по той бік падає воїн,

Ким будуть правити, - те їм уже не в голові [10, с. 101].

Тема миру, давно відібраного в україно-білоруського народу, у поемі «Пісня про зубра» закінчується доволі традиційно: Микола Гусовський, як ревний християнин, звертає свій голос до Діви Марії, бачить порятунок від напасті страшної лише за допомогою небесних сил, що обов'язково повинні зглянутися над знедоленим людом і розтерзаною численними війнами країною:

Глянь на ті війни жахні, на поля, на ниви зчорнілі...

Скільки ж то права мечам доля над людом дала,

Що за законами Сина Твого, поєднаний ними,

Мав би – так личить йому! – мирне плекати життя!

Наших князів, Пресвята, наверни до здорового глузду,

Зраду хай бачать свою – свій же зневажений довг [10, с. 105].

Отже, Микола Гусовський, створюючи поему «Пісня про зубра» як подарунок для Папи Римського Лева X, між рядками прописав надзвичайно важливу тему – прагнення миру на рідній землі. Автор твору звернув увагу на біди, горе, смерть, що приносить із собою турецька й татарська навала, аби заявити світові, що в будь-який момент ворог може продовжити наступ, тому потрібно єднатися, створювати коаліцію християнських держав, щоб спільними зусиллями відвернути загрозу. Письменник робить акцент на тому, що вся Європа має бути вдячною роксоланській країні, що, ніби незламний щит, захищає її від ворожого меча, і повинна підтримати україно-білоруський народ, підставити йому дружнє плече в цій кривавій боротьбі. Також Микола Гусовський подає ще одну причину відсутності миру на його Батьківщині – безперервні міжусобиці, від яких страждає простий люда та слабшає держава. Письменник не полишає-таки надії, що все зміниться на краще, і вірить: вищі сили порятовують роксоланський народ.

РОЗДІЛ 3. ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ МИКОЛИ ГУСОВСЬКОГО В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ

Літературний текст перетворюється на світовий шедевр завдяки науково-популярним фільмам про його творця, і чим вдалішими вони є, тим доступнішою стає постать митця. Слід зауважити, що саме білоруські дослідники, літератори, журналісти, художники, режисери якнайкраще знайомлять глядача з Миколою Гусовським, його життєвим шляхом, творчим доробком, світоглядною позицією. Вони щоразу доводять, що на україно-білоруських територіях, які в XV-XVI століттях входили до складу Великого князівства Литовського й Королівства Польського, Ренесанс як літературне явище відбувся й має достойних представників, чії художні твори висвітлюють найбільш болючі питання тогочасної доби. Завдяки різноманітним науково-популярним фільмам-розвідкам постать письменника наближається до сучасності, проблеми, які його турбували, актуалізуються. Варто розуміти: саме кінематограф привертає увагу до літератури, популяризує особу автора, укотре доводить, що східноєвропейська культура славиться величезними здобутками, про які потрібно голосно заявляти на весь світ.

Надзвичайно глибоке та ґрунтовне дослідження провели журналіст і ведучий Ігор Позняк, художник Юрій Яковенко та книгодрукар Джуліано Якомучі, а потім представили результати своєї роботи на широкий загал, створивши документальний фільм «Микола Гусовський: народжений знову» [19] (2017 рік), що був приурочений 500-річчю білоруського книгодрукування. У стрічці, знятій російською мовою, детально відтворюються всі віхи життя Миколи Гусовського, його важка й непередбачувана доля. Найцікавішим є те, що автори фільму вирішили долучитися до грандіозної події – завершити справу україно-білоруського ренесансного поета й нарешті передати до Ватикану поему «Пісня про зубра», яка ще 1522 року мала стати подарунком для Папи Римського Лева X, але нещадна чума забрала життя верховного священника. Із величезною гордістю художник Юрій Яковенко називає Миколу

Гусовського найбільш загадковою постаттю епохи Ренесансу, європейським генієм, аби глядачі нарешті зрозуміли, що в історії нашої літератури немає «білих плям», її потрібно ще детально вивчити, щоб підняти на поверхню все забуте. Дослідниця-літературознавець Жанна Нікрашевич-Кароткая вдало розвінчує міф про те, що Микола Гусовський відчував комплекс меншовартості, перебуваючи в Римі, наголошує на тогочасному тяжінні до самоприниження, своєрідного ренесансного кокетства. Заявляє, що письменник усіляко прагнув показати свою унікальність і самобутність рідної країни. Такі факти є вельми важливими для сучасного глядача, адже доводять значимість східноєвропейської ренесансної літератури. Вагомими є часті акценти на проєвропейськості Миколи Гусовського. У фільмі неодноразово звучать такі слова: «Поєму потрібно читати між рядків. Це політичний трактат, велика піар-кампанія країни»; «Гусовський говорить за нас, хто ми є в Європі, що ми із себе уявляємо» [19]. На найбільший п'єдестал творці стрічки підносять слова письменника: «Ми – Європа, і така сама, як ви» [19], - і таким чином закарбовують цю істинну у свідомості глядачів. Культуролог Олександр Суша, даючи інтерв'ю для фільму, наголошує: «Поєма «Пісня про зубра» - це твір, що скерований на майбутнє, написаний, аби згуртувати європейські народи на базі спільної спадщини, віри, культури, щоб зберегти власну культурну й політичну ідентичність. Тут закладена ідея про необхідність діалогу» [19]. Переконані: такі проєвропейські акценти розставлені у фільмі невипадково, вони чітко вказують глядачам на наше коріння, доводять, що рутенська культура – невід'ємна частина загальної європейської спадщини. Автори фільму, побувавши в Італії й надрукувавши книгу за технологією XVI століття на верстаті Гутенберга, не зупиняються напівдорозі й продовжують відтворювати шлях Миколи Гусовського – мандрують до Кракова. Залучившись підтримкою професора Ягеллонського університету Якуба Недведа, знаходять один із чотирьох першодруків поеми «Пісня про зубра», що майже 500 років зберігається в бібліотеці Чорторизьких, що в Кракові. Останнім важливим акцентом у фільмі є передача новонадрукованої поеми до ватиканської

бібліотеки як подарунок Папі Римському, що через довгі роки нарешті віднайшов свого господаря. Переконані: науково-популярний фільм «Микола Гусовський: народжений знову» відіграє важливу роль у популяризації україно-білоруської межової літератури епохи Ренесансу, доводить сучасному глядачеві, що в нас є видатні особистості, які славляться унікальністю й самобутністю.

Один із сюжетів проекту «Тисячоліття: Білорусь у нефантастичних історіях» [54], автором якого є Олександр Бугров, присвячений постаті Миколи Гусовського. Голос диктора ніби лунає з глибини віків і коротко, але надзвичайно інформативно переповідає глядачеві весь життєвий шлях ренесансного поета. Зроблено акцент на тому, що Микола Гусовський був чи не найбільш освіченою людиною свого краю, за що його ім'я додали до календаря пам'ятних міжнародних дат.

Науково-популярний сюжет «Пісня про зубра». Микола Гусовський» [4], що створений у рамках освітнього проекту «Історія під знаком гонитви», також відкриває перед глядачем життя видатного україно-білоруського поета межової ідентичності. Наголошується, що твір Миколи Гусовського довгий час займав чільне місце в літературі Великого князівства Литовського й презентував державу далеко за її межами. Автори фільму підкреслюють, що Микола Гусовський не був би справжнім поетом, якби обмежився лиш описом зубра, він створив широкий та алегоричний твір про рідний край, його славетну історію й складне сьогодення, а також висловив ідею про об'єднання християнських держав заради подолання спільного ворога. Важливою є заувага науковця Олександра Кравцевича: «Творчість Миколи Гусовського – доказ того, що ми були та є європейським народом, бо вірші, написані латиною, символізують приналежність до західноєвропейської цивілізації» [4]. Звучить заклик до всієї глядацької аудиторії: громадська позиція Миколи Гусовського, його щире й проникливе слово є надзвичайно актуальними, ренесансного

письменника потрібно наслідувати, адже він показує приклад істинної любові до Батьківщини.

У п'ятихвилинному сюжеті «Видатні білоруси. Микола Гусовський» [18] диктор Андрусь Такінданг переповідає історію всього життя Миколи Гусовського, зауважує, що ренесансний письменник спромігся створити «нашу з вами Іліаду». Автор сюжету не оминув увагою й переклади «Пісні про зубра», які здійснені білоруською, польською, литовською, російською та українською мовами. Детально розкрито основні ідеї поеми: заклик до єднання та дружби різних за вірою й культурою європейських народів перед загрозою турецького й татарського нашествия; уславлення мужньої й вільнолюбивої душі роксоланської; гімн красі Батьківщини. З уст диктора лунають надважливі слова про те, що Микола Гусовський – це співець природи, праці, волі, він передав замилювання й гарячу любов до рідної землі, яскраво показав життя мужніх, працелюбних селян, мисливців, воїнів, бортників, їхню діяльність, побут і звичаї, ідеалізував образ великого князя Вітовта, у народній мудрості бачив невичерпне джерело поезії, інформації й одну з причин стійкості людського духу.

Надзвичайно неординарним за своєю подачею є сюжет Лєвона Вольскі «Назад у майбутнє. Білоруська історія. Rank-версія» [27]. Вельми сучасно, живо, емоційно автор подає історію життя Миколи Гусовського, постійно проводячи паралелі із сьогоденням. Найбільший акцент зроблено на тому, що ренесансний письменник виступав за єдину Європу, що має кинути виклик турецькій агресії. Зауважено, що постать Миколи Гусовського займає чільне місце у світовій літературі.

Отже, науково-популярні фільми, короткі сюжети в рамках освітніх проектів знайомлять широке коло глядачів із постаттю Миколи Гусовського, його життєвим шляхом, творчим доробком, ідейними переконаннями й світоглядною позицією. Саме сучасний медіапростір популяризує літературу епохи Ренесансу, доводить, що східноєвропейська культура також має вартісні

й цінні твори, але їх потрібно глибше вивчати. На часі стоїть важливе завдання для науковців-літераторів – розповсюдження інформації про великого митця епохи Ренесансу, донесення в сучасних формах до якнайширшого кола людей, що український Ренесанс відбувся, в історії літератури немає прогалин, у нас є достойні представники, чії твори щонайкраще презентують світоглядну позицію всього роксоланського народу й декларують приналежність української культури до Європейської цивілізації.

Особливо цінними є різножанрові художні екранізації поеми «Пісня про зубра», адже вони сприяють популяризації постаті україно-білоруського поета межової ідентичності епохи Ренесансу та його художнього доробку. Завдяки фільмам і мультиплікаційним стрічкам сучасний глядач ближче знайомиться з літературою та історією рідного краю, відкриває для себе раніше не відомі факти, усвідомлює цінність і значимість культурної спадщини свого народу. Слід зауважити, що саме білоруські художні фільми якнайкраще знайомлять глядацьку аудиторію з нелегким життям Миколи Гусовського, його ідейними переконаннями, світоглядною позицією. Завдяки білоруському кінематографу сюжети з поеми «Пісня про зубра» оживають, набувають нових барв.

Надзвичайно вартісною є кінострічка «Пісня про зубра» [32], знята білоруською мовою 1980 року режисером С. Тиртишиним за сценарієм Е.Перагуда. Із перших кадрів поринаємо в письменницьку атмосферу епохи Ренесансу. Актор В. Тарасов, який зіграв Миколу Гусовського, майстерно передав душевні переживання поета, сумніви, вагання. Бачимо, як рука тремтить, ледь береться за перо – і в думках одразу зринають рядки з поеми:

Втім, якщо ласка, зваж на моє, Читачу, прохання,

Здалеку ж я загостив, тож повноправно прошу:

Хай не жадає ніхто для слів моїх вищого лету –

Знайдеш у пісні моїй лиш необхідні знання [10, с. 41].

Переконані: сценарист Е. Перагуд надзвичайно детально працював над першоджерелом, саме тому не оминув увагою найменшого нюансу. Письменник перебуває в глибокій задумі, щось тривожить його серце, а уста шепочуть про те, що єдиною втіхою, одиноким порятунком від самотності є спомини про отчий край, про наймилішу місцину, де почалося життя. Такий художній прийом дозволяє режисерові перенести глядачів на широкі поліські простори. Ось уже чується шум столітнього лісу, кремезні крони дерев перешіптуються з вітром, бурхлива й повноводна ріка вирує, на сіножатях гарцюють коні, серед борів у високому різнотрав'ї бродять стада худоби, гаї віддзвонюють пташиним щебетом – кінокамера зуміла передати всю красу природи рідного для Миколи Гусовського краю. Надзвичайно вдало відтворена оповідь про особливості зубра, мисливці різного віку згуртувалися й переказують юнакові історії, які ще чули від дідів своїх. Глядача одразу захоплює експресивність чоловіків, їхній відважний дух – цією сценою режисер передав усю особливість характеру роксоланського народу, його унікальність. У поемі є рядки, що розтлумачують закони життя зубрів у стаді, у фільмі ж цей епізод передано через поєдинок двох хлопців, які прагнуть вирішити, хто з них сильніший. Усвідомлюємо: режисер розтлумачив алегорію, яку Микола Гусовський заклав в образ зубра, таким чином поема стає зрозумілішою для сучасного глядача. Подих перехоплює від сцен, у яких порушується питання миру на роксоланській землі. Завмер сільський люд, і лиш уста грізно, але й водночас болісно виповідають страждання народне. Ось голос чоловіка в літах лунає й доносить істину про те, що на землі надзвичайно важко працювати, але ще тяжче усвідомлювати, яке страшне лихо насувається на рідний край. А далі жінка крізь сльози голосить: «Де пройде орда, там лише згарища, попіл і кістки лишаються, зграї ворон витають і собаки здичавілі виють». Потім юнак з юрби озивається, у розпачі кричить, що люд роксоланський усі ворожі удари приймає на себе, у крові потопає, але не дає туркам і татарам знищити світ християнський. Останнім слово має сивочолий старець, у якого душа болить за розтерзаний міжусобицями рідний край. Вважаємо такий режисерський прийом

надзвичайно вдалим, адже багатоголосся громадське символізує весь зболений народ, який кричить про свої біди. Чудовий акцент у кінці фільму зроблено на постаті Миколи Гусовського, який прагне, аби кожен відчув його «Пісню про зубра» душею. Поет хоче взяти за руку глядача й повести його в пущу – наймиліше місце, адже це рідна сторона. Переконані: такий художній прийом наближення автора до свого глядача має на меті спонукати до ще глибшого знайомства з ренесансною літературою.

Унікальною вважаємо мультиплікаційну стрічку «Пісня про зубра» [31], що була знята 1982 року на кіностудії «Білорусьфільм» режисером О. Білоусовим. Автор глибоко передав юному глядачеві, як поет поринає в спогади про давні дні. Серед темряви, гущавини лісової грізна й водночас чаруюча виринає постать зубра. За допомогою художніх і звукових образів майстерно відтворено побут роксоланський, життя людей серед дикої природи. Вельми динамічно показано мисливські лови. Але червоною плямою пожарища враз спалахує мирне життя народу, і з уст диктора В. Тарасова, який двома роками раніше у фільмі «Пісня про зубра» відтворив образ Миколи Гусовського, лунає найважливіший ідейний посил поеми, що саме роксоланські землі є щитом для всього християнського світу, тому страждають і спливають кров'ю, але не дають ворогу йти далі. Край сповнений трупом і вмитий пекучими сльозами, та раптом виринає грізна й могутня постать зубра як символ усього війська, що захистить народ та здолає зло.

Отже, фільм і мультиплікаційна стрічка, зняті на основі поеми «Пісня про зубра» - це вдалий спосіб популяризації постаті Миколи Гусовського, україно-білоруського поета межової ідентичності, його ідейних переконань, світоглядної позиції та художнього доробку. За допомогою кінематографу епоха Ренесансу стає ближчою до сучасного глядача, відкриваються її особливості й унікальні риси. Медійний простір дає нові можливості для літераторів: знайомити людей із раніше не знаними митцями слова, доводити, що в українській літературі немає прогалин, а є лише мало досліджені й

невідкриті факти, доносити думку про те, що проблеми, порушені у творах давньої літератури, є актуальними й на сьогодні, над ними варто задуматися, аби зрозуміти, пізнати власне минуле.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки, можемо стверджувати, що світоглядна позиція Миколи Гусовського, яка прочитується в поемі «Пісня про зубра», є відображенням спільного україно-білоруського сприйняття життя епохи Ренесансу; різножанрові екранізації – це доказ того, що творчий спадок поета на теренах України та Білорусі популяризується.

На основі проведеного дослідження маємо змогу сформулювати такі висновки:

- перебування українських територій у XV-XVI століттях у складі Великого князівства Литовського й Королівства Польського дало поштовх до діалогу різних культур;
- в епоху Ренесансу кордони між державами були стерті, це дозволило прогресивній молоді мігрувати з одного навчального закладу в інший, тим самим нагромаджувати новий досвід і переплітати його з власною світоглядною позицією;
- у XV-XVI століттях в українській літературі виника явище межової ідентичності: митці писали латиною чи польською мовою, жили на теренах іншої держави чи мігрували Європою й водночас усвідомлювали себе русинами, рутенцями, роксоланами, тобто українцями, а отже, продовжували зберігати культурний код русича-українця та вкладати його у свої художні твори;

- творчі доробки Юрія Дрогобича, Павла Русина з Кросна, Григорія Чуй-Русина із Самбора, Георгія Тичинського Рутенця, Станіслава Оріховського-Роксолана, Миколи Гусовського та інших дозволяють говорити про гармонійне переплетіння та співіснування в текстах одного письменника різних культурних матриць, що аж ніяк не стирали унікальність, самобутність, а навпаки, допомагали створювати ціннісну літературу;
- Ренесанс в українській літературі відбувся, але мав дещо особливий характер: він представлений творами письменників межової ідентичності;
- Микола Гусовський належав до письменників межової ідентичності, працював задля розвитку україно-білоруського культурно-літературного й дипломатично-політичного простору;
- принаймні чотири держави: українська, білоруська, польська, литовська – вважають Миколу Гусовського гідним представником своєї національної літератури;
- життя й творчий доробок митця є величезним внеском у розвиток східноєвропейського Ренесансу, адже Микола Гусовський, представляючи україно-білоруську літературну межову ідентичність, став тогочасним поетом-новатором, зачинателем жанру ліро-епічної поеми в літературі Східної Європи, засновником ренесансних і реалістичних традицій східнослов'янської поезії;
- в описах природи, що постають у поемі «Пісня про зубра», доцільно розглядати не тільки особистісну точку зору Миколи Гусовського, а й світоглядну позицію всього україно-білоруського народу;
- поет за допомогою художнього слова всьому світові розказав про велич рідної землі та передав внутрішні поривання своїх співвітчизників;
- митець у поемі «Пісня про зубра» майстерно представив поліські краєвиди, сповна розкрив світоглядну позицію україно-білоруського народу;

- величезний інтерес до постатей зубрів, їхніх законів існування дає право вважати, що і Микола Гусовський, і весь народ поважав цього величного й волелюбного звіра, захоплювався його поведінкою, а також почасти асоціював себе з могутньою твариною;
- під неординарністю зубра та несхожістю на інших тварин прочитується натяк на те, що й наш народ є унікальним, вирізняється своєю самобутністю;
- Микола Гусовський акцентує увагу на безпечності зубра, якщо до нього приходиш з миром, аби наголосити, що й люд роксоланський, ніколи не здійме меча безпідставно, хоча й вправний у воєнному ділі;
- турботливе ставлення тварини до своїх дитинчат перегукується з найважливішою місією, яку, на думку україно-білорусів, має виконати кожна людина – народити й достойно виховати своїх нащадків;
- письменник поміж усіх ознак, притаманних тварині, найбільше виділяє одну – прагнення до єдності, тут чітко прочитується основа життя роксоланців, які свято вірили, що спільними зусиллями зможуть вистояти проти будь-якого ворога;
- в образі зубра поет подав портрет роксоланського народу;
- Микола Гусовський в особі Вітовта Великого бачить ідеального князя, завдяки мудрому правлінню якого процвітає держава й добре живе народ;
- любов до воєн, прагнення розширити литовські землі та зміцнити державу, повага до простих вояків споріднюють Вітовта з київським князем Святославом, який кохався в боях, був справжнім побратимом для своїх дружинників, постійно воював заради укріплення держави;
- повага Миколи Гусовського та киеворуських літописців до постатей князів-полководців підтверджує спільну світоглядну позицію українців та білорусів, їхню любов до фізично та духовно сильних правителів;

- ототожнення особи Вітовта Великого з постаттю Володимира Великого підтверджує однаковий світогляд українців та білорусів, їхню єдність завдяки спільним релігійним переконанням;
- проведення паралелей між діяннями Вітовта та князів київських Ярослава Мудрого й Ізяслава Ярославича, які повсякчас дбали про розповсюдження християнства на Русі, виділяли великі кошти на побудову храмів і монастирів, підтверджує ще одну спільну україно-білоруську рису – любов до Бога, прагнення возвеличити та піднести християнську віру;
- постать Вітовта Великого деякою мірою є тотожною до особи київського князя Володимира Мономаха, цей факт дає нам право сміливо стверджувати, що й український, і білоруський народи свято поважають правду та шанують державних правителів, які підтримують їхню думку;
- український та білоруський народи мають однакове сприйняття світу й бачать на чолі держави справедливого та розсудливого воїна-захисника, що носить віру в Бога в серці;
- християнський світогляд Миколи Гусовського ніби співіснує з народною традицією – це є доказом того, що автор представляє тип справжнього русича, у душі якого гармонійно поєдналися старе й нове, віра в Бога та повага до предків;
- наші народи були виховані на спільній дохристиянській традиції, потім прийняли одну віру, сплели воедино свої світогляди й утворили унікальне україно-білоруське сприйняття життя, яке в різні епохи майстерно висвітлювали митці слова;
- поема Миколи Гусовського «Пісня про зубра» та творчий спадок українських письменників епохи Ренесансу є беззаперечним підтвердженням того, що як і українці, так і білоруси переймалися проблемою стійкості віри, хотіли відторгнути загрозу, а отже, відстоювали спільні інтереси;

- епілог поеми «Пісня про зубра» перегукується із середньовічними українськими літературними здобутками, адже серед наших митців побутувала традиція самоприниження та молитви за Батьківщину;
- саме християнська віра єднає український та білоруський народи, формує їхній спільний світогляд;
- у поемі «Пісня про зубра» між рядків прочитується найбільш болюча тема для всього тогочасного україно-білоруського народу: автор зробив акцент на прагненні люду жити в мирі, бути захищеним і від міжусобиць, і від ворожих набігів;
- у страшних епізодах грабунків і пљондрувань земель роксоланських прочитується не лише біль душі автора, Микола Гусовський цілеспрямовано висвітлює всі жахи, крізь які доводиться проходити україно-білоруському народові, аби Папа Римський Лев X як найбільш впливова людина в християнському цивілізованому світі та вся Західна Європа нарешті усвідомила, яке зло нависло над нею, і почала діяти, гуртуватися заради захисту;
- саме україно-білоруський народ, жертвуючи собою, відмовляючись від мирного й спокійно життя, перебуваючи в постійній небезпеці, захищає Європу від ворожої навали, дозволяє іншим державам розвиватися, міцніти;
- Микола Гусовський не боїться заявляти про те, що братовбивчі війни ведуться на його Батьківщині, прагне гнівно засудити нерозумних сусідів, що піднімають мечі один на одного, тим самим послаблюючи державу й змушуючи страждати простий люд;
- особливо цінними є різножанрові екранізації поеми: науково-популярний фільм «Микола Гусовський: народжений знову» Ігоря Позняка; науково-популярний сюжет «1523 рік. Микола Гусовський пише поему «Пісню про зубра» в рамках освітнього проекту «Тисячоліття: Білорусь у нефантастичних історіях»; науково-популярний сюжет ««Пісня про зубра». Микола Гусовський» в рамках

освітнього проекту «Історія під знаком гонитви»; науково-популярний сюжет «Видатні білоруси. Микола Гусовський»; науково-популярний сюжет «Назад у майбутнє. Білоруська історія. Rank-версія»; кінострічка С. Тиртишина «Пісня про зубра»; мультиплікаційна стрічка «Пісня про зубра»;

- художні, мультиплікаційні та науково-популярні екранізації твору ще раз нам доводять про популяризацію постаті Миколи Гусовського завдяки медійному простору на теренах сучасних Білорусі та України;
- сучасний медіапростір популяризує літературу епохи Ренесансу, доводить, що східноєвропейська культура також має вартісні та ціннісні твори, але їх потрібно глибше вивчати;
- кінематограф дозволяє літераторам наблизити епоху Ренесансу до сучасного глядача, довести, що проблеми, порушені у творах давньої літератури, є актуальними й на сьогодні, над ними варто задуматися, аби зрозуміти, пізнати власне минуле.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астаф'єв О. Г. Ренесансна література україно-польського пограниччя: перші гуманісти / О. Г. Астаф'єв // Біблія і Культура: науково-теоретичний журнал. – Чернівці, 2016. – № 17. – С. 150-166.
2. Бунчикова О. Феномен українського літературного Ренесансу / О. Бунчикова // Літературознавчі студії: збірник наукових праць. – К., 2014. – №. 42, ч. 1. – С. 148-155.
3. Бур'ян О. Ренесанс / О. Бур'ян, Ю. Андрущенко // Дніпро: літературно-художній та суспільно-політичний журнал. – К., 2012. – № 1. – С. 132-137.
4. Гісторыя пад знакам пагоні. Песнь о зубре. Николай Гусовский [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=QThjS3uhHSY&list=WL&index=3>
5. Горбачов Д. Подорож у Ренесанс / Д. Горбачов, П. Утевська // Ренесансні студії. – Запоріжжя, 2000. – № 5. – С. 4-20.
6. Горлач Л. Родом із Ренесансу / Л. Горлач // Літературна Україна: газета письменників України. – К., 2014. – № 5. – С. 15.
7. Гоян І.М. Соціальна програма ренесансного гуманізму / І.М. Гоян, С.В. Сторожук, О.В. Федик // Гуманітарний часопис : збірник наукових праць. – Х., 2018. – № 3. – С. 6-20.
8. Грушевський М.С. Історія української літератури / М.С. Грушевський; Михайло Грушевський; Українська Академія наук. – Київ: Держвидав України. Т. 5 : Культурні і літературні течії на Україні в 15-16 вв. і перше відродження (1580-1610 рр.). – 1926. – 206 с.
9. Грушевський М.С. Історія української літератури / М.С. Грушевський; Михайло Грушевський; Українська Академія наук. – Київ: Держвидав України. Т. 5 : Культурні і літературні течії на Україні в 15-16 вв. і перше відродження (1580-1610 рр.). Друга половина. – 1927. – 516 с.

10. Гусовський М. Пісня про зубра. Поема. На латинській та українській мовах / М. Гусовський; [пер. з лат. А. О. Содомора]. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – 126 с., іл.
11. Гутарук О. Взаємодія діалогічного та риторичного первенів у діалогах епохи Ренесансу / О. Гутарук // Ренесансні студії. – Запоріжжя, 2001. – № 7. – С. 39-53.
12. Добиш Ю. Художня парадигма доби українського ренесансу / Ю. Добиш // Літературознавчі студії: збірник наукових праць. – К., 2013. – № 39, ч. 1. – С. 298-304.
13. Дойчик М. В. Етико-антропологічні ідеї українського ренесансного гуманізму (кінець 16 - перша третина 17 ст.) : 09.00.05 / Дойчик Максим Вікторович. – Івано-Франківськ, 2004. – 183 с.
14. Дорошкевич В. И. Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы: первая половина XVI века / В. И. Дорошкевич. — Минск: Наука и техника, 1979. — 208 с.
15. Д'яченко І. М. Проблема ренесансного світогляду українського суспільства (XVI - XVII ст.) у філософській культурі / І. М. Д'яченко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. – К., 1998. – № 27. – С. 20-22.
16. Д'яченко І. М. Ренесансний світогляд: гуманістична традиція в українському суспільстві XVI-XVII ст. : 09.00.03 / Д'яченко Інна Миколаївна. – К., 1999. – 172 с.
17. Дорошкевич В. И. Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы. (Первая половина XVI в.) : Автореф... канд. филол.наук: 10.01.03 / И. В. Дорошкевич. – Минск, 1977. – 21 с.
18. Знакамітыя беларусы. Мыкола Гусоўскі [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://www.youtube.com/watch?v=eUJrtAz9wHQ&list=WL&index=2>

19. К 500-летию белорусского книгопечатания – «Николай Гусовский: рожденный заново» [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=xETZ_rY4ZrE&list=WL&index=6&t=5s
20. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Конотопська відьма – повний текст твору [Електронний ресурс] / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко // Бібліотека української літератури. – 15 с. – Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1017>
21. Куровська О.С. Проблема епохи: середньовіччя та ренесанс (апологія заперечення) / О. С. Куровська, В. П. Петров // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – № 73/75. – С. 30.
22. Лейтес А. Ренесанс української літератури / А. Лейтес. – Х., 1925. – 32с.
23. Литвинов В.Д. Латинсько-український словник = Dictionarium latino-ucraïnicum: антична, середньовічна й ренесансна лексика: обсяг-близько 120 000 гасел : у 4 т. / Володимир Литвинов. – К: Наукова думка. – Т. 1 : А-В-С. – 2018. – 1045, [3] с.
24. Литвинов В. Д. Ренесансний гуманізм в Україні : Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV - початку XVII століття / В. Д. Литвинов. – [2-е вид.]. – К. : Основи, 2000. – 472с.
25. Матюхіна О.А. Джерела державницьких ідей українських гуманістів доби Ренесансу / О. А. Матюхіна // Дні науки філософського факультету - 2014 : міжнар. наук. конф. (15–16 квіт. 2014 р) : матеріали доп. та виступів / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; [редкол.: А.Є. Конверський (голова) та ін.]. – К. : Київський університет, 2014. – Ч. 8. – С. 65-67.
26. Наєнко М. К. Художня література України: від міфів до модерної реальності: Міфи і міфотворці. Фольклор і фольклористика. Монументалізм. Орнаменталізм. Ренесанс. Бароко. Класицизм. Романтизм. Реалізм. Модернізм. Постмодернізм / М. К. Наєнко. – К. : Просвіта, 2008. – 1064 с.

27. Назад у будучиню. Беларуская гісторыя. Punk-вэрсія. Мікола Гусоўскі [Электронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=98kPAA6QJNA&list=WL&index=1>
28. Некрашевич-Короткая Ж. Поэтические теории античности и художественная практика латиноязычных поэтов Беларуси эпохи Ренессанса и раннего барокко / Ж. Некрашевич-Короткая // Вестник Московского университета им. М.В. Ломоносова. – М., 2011. – № 4 – С. 69-80.
29. Овдійчук Л. М. Силует на тлі високого Ренесансу / Л. М. Овдійчук // Пісня про зубра. Поема. На латинській та українській мовах / Переклад з латинської А. О. Содомори. Коментарі І. І. Сварника. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – С. 7 - 12.
30. Пальман В.І. Слідами дикого зубра / В.І. Пальман. – К, 1983. – 423с.
31. Песнь о зубре (мультфильм) [Электронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=zuoyzEkrESo&list=WL&index=12>
32. Песня пра зубра [Электронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=-48Nre6iPqE&list=WL&index=10>
33. Порецкий Я. И. «На жертвоприношение черного быка», «Песня к божественному Себастьяну» и «Победа над Турками» Н. Гусовского. – Вопросы к философии. – Минск, 1973. – № 3. – С. 200-201.
34. Порецкий Я.И. Николай Гусовский / Я.И. Порецкий. – Минск, 1984. – 94с.
35. Ренесансні студії / Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; Запорізький держ. ун. – Запоріжжя: РВП "Видавець". – №. 1. – 1997.
36. Ренесансні студії / Запорізький держ. ун-тет. – Запоріжжя. – № 2. – 1998. – 132с.
37. Ренесансні студії / Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; Запорізький держ. ун. – Запоріжжя: РВП "Видавець". – № 2. – 1998.
38. Ренесансні студії / Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; Запоріз. держ. ун-т. – Запоріжжя. – № 5. – 2000. – 119 с.

39. Ренесансні студії / Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; Запорізький держ. ун. – Запоріжжя. – № 7. – 2001. – 126 с.
40. Ренесансні студії / Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; Запорізький держ. ун. – Запоріжжя. – № 8. – 2002. – 123 с.
41. Ренесансні студії / Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; Запорізький держ. ун. – Запоріжжя. – № 9. – 2003. – 115 с.
42. Ренесансні студії / Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України ; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя. - № 14/15. – 2010. – 334 с.
43. Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI-перша половина XVIIст.): Навч. посіб. / П. М. Сас. – К.: Либідь, 1998. – 295 с.
44. Сліпушко О. "В хроніках тих стародавніх..." / О. Сліпушко, О. Кльосова // День: щоденна українська газета. – Київ, 2019. – № 13/14. – С. 21.
45. Слово багатоцінне : Хрестоматія української літератури створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина 15-16 ст.) та в епоху Бароко (кінець 16-18 ст.): В 4 кн. / Упоряд.: В. Шевчук, В. Яременко; Керівник проекту В. Яременко. – Київ : Аконіт. – Кн.1 : Література епохи Ренесансу (друга половина 15-16 ст.). Література раннього Бароко (80-ті р. 16 ст.-1632 рік). – 2006. – 799с.
46. Содомора А. О. Бентежний відгомін пісенного двовірша/ А. О. Содомора // Пісня про зубра. Поема. На латинській та українській мовах / Переклад з латинської А. О Содомори. Коментарі І. І. Сварника. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – С. 13 – 18.
47. Субтельний О. Україна: історія/ Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. – К: Либідь, 1991. – 512 с.: іл.
48. Табачковський В. Г. Гуманізм та проблема діалогу культур / В. Г. Табачковський // Філософська думка : український науково-теоретичний часопис. – К., 2001. – № 1. – С. 6-25.

49. Терещенко Ю. І. Великий князь литовський Вітовт - речник зміцнення Литовсько-Руської держави // День : щоденна українська газета. – Київ, 2019. – № 67/68. – С. 20.
50. Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ : нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. : навч. посібник для вузів / Ю.І. Терещенко. – К.: Перун, 1996. – 496 с.
51. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. – К., 2001. – Т. 1. – С. 285 – 302.
52. Торкут Н.М. Типи діалогічності від античності до Ренесансу / Н. М. Торкун // Вісник Запорізького державного університету: збірник наукових статей. – Запоріжжя, 2002. – № 2. – С. 119-123.
53. Трофимук М. С. Латиномовна література України XV-XIX ст. : жанри, мотиви, ідеї / М.С. Трофимук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 379, [1] с., [8] арк. іл. : іл. – Імен. покажч.: с. 370-379.
54. Тысячелетие. Беларусь в нефантастических историях. 1523 г. Николай Гусовский пишет поему «Песня про зубра» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=bUYcMIXZBcc&list=WL&index=4>
55. Україна: антологія пам'яток державотворення X-XX ст. : у 10 т. : дорога до себе / [редкол.: Дзюба І.М. [та ін.]]. – К.: Основи. – Т. 2 : Ренесанс ідеї української державності (XIV-XVI ст.) / упоряд., передм., та прим. В. Литвинова. – 2008. – 616 с.
56. Українська поезія XVII століття (перша половина). – К., 1988. – 352с.
57. Феномен пагранічча: польская, украинская і беларуская літаратура— уплывы і ўзаемаўзбагачэнне = Феномен пограниччя: польська, українська та білоруська література— взаємне проникнення і взаємозбагачення = Fenomen pogranicza: polska, ukraińska i białoruska literatura— wzajemne przenikanie i wzbogacanie: зборнік артыкулаў / пад рэд. С.Кавалёва і І.Набытовыча. — Мінск: Кнігазбор, 2008. — 400 с.

58. Ціватий В. Г. Білоруський ренесансний гуманізм і традиції української та європейської ідентичності доби відродження: політико-дипломатичні погляди Франциска Скорини / В. Г. Ціватий // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології : збірник наукових праць. – Чернівці, 2017. – Т. 2 (44). – С. 173-191.
59. Чижевський Д. Історія української літератури = History of Ukrainian Literature: від початків до доби реалізму/ Д. Чижевський. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1956. – 510 с.
60. Шевчук В.О. Дорога в тисячу років : Роздуми, статті, есе / В.О. Шевчук. – К.: Радянський письменник, 1990. – 411с.
61. Шевчук В. О. Муза Роксоланська : Українська література 16-18 століть: У 2 кн. / В.О. Шевчук. – К.: Либідь. – Кн.1 : Ренесанс. Раннє бароко. – 2004. – 400с.
62. Щелкунова О. Європейський контекст української ренесансної літератури / О. Щелкунова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – Київ, 2018. – № 1 (28). – С. 45-48.
63. Щелкунова О. Наукова інтерпретація доби українського ренесансу / О. Щелкунова // Філологія початку XXI сторіччя : традиції та новаторство : зб. наук. праць молодих учених. – К.: Київський університет, 2018. – С. 67-70.
64. Щелкунова О. Національні мотиви в літературі епохи українського ренесансу / О. Щелкунова // Літературознавчі студії : збірник наукових праць. – К., 2017. – № 51. – С. 207-211.
65. Щелкунова О. Ренесансна модель особистості в українській літературі XIV-XVI століть / О. Щелкунова // Літературознавчі студії : збірник наукових праць. – К.: Київський університет, 2015. – № 44, ч. 2. – С. 371-378.

66. Щербина О. Образ національного героя в контексті українського ренесансу / О. Щербина // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. – К., 2003. – № 7 – С. 24-27.
67. Яременко В. В. Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX-XV століть: у 2 кн. / [упор. В. В. Яременко, О.М. Сліпушко, передм. В.В. Яременко]. – Кн.1. – К.: Аконіт, 2002. – 800 с.
68. Яременко В. В. Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX-XV століть: у 2 кн. / [упор. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко, передм. В. В. Яременко]. – Кн. 2. – К.: Аконіт, 2002. – 803 с.